Turkish Studies *Language and Literature*

Volume 14 Issue 2, 2019, p. 971-994
DOI: 10.29228/TurkishStudies.22378
ISSN: 2667-5641
Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 07.01.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.06.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (17.01.2019)- Referee 2 (22.03.2019)

This article was checked by intihal.net.

TÜRKÇE VE ARNAVUTÇA AD DURUM SİSTEMLERİNİN ANLAMBİLİM AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ: 'BENİM ADIM KIRMIZI' ÖRNEĞİ

Zeqije XHAFÇE - Abdulla REXHEPI***

ÖZ

Sözcükler, çoğu kez cümlelerin yapımlarını öğeleri ya da anlamdan tecrit edilmiş bir sözlük birimi olarak tanımlanır. Anlambilimin başlıca işi, anlamın bir dilin içinde kodlandırılması yöntemini incelemektir. Anlambilimin ele aldığı dil düzeyleri, sözcük altı düzeyi ve sözcük üstü düzeyleridir (H.G.Widowson, 1996, s.53). Kısacası, biçimbirimlerin de anlamını ele almaktadır. Bu şekilde, bağlı biçimbirimleri de inceleme kapsamında almaktadır. Ad çekimi ekleri bu türden bir inceleme konusu ve belki de yüzde yüz açık ve net sınırlaması olmayan çok karışık ve soyut bir dil aracı olarak çeşitli teori çerçeveleri kapsamında ele alınmıştır. İki dilin ad çekimi sisteminin karşılaştırmalı incelemesi her iki dilin arasındaki fark ve benzerliklerin tespitinden yola çıkarak bu konu hakkında daha net bir fikir oluşturma imkanını sunar.

Bu çalışmada, iki dilin ad durum sistemlerini cümle içindeki işlevleri ve anlamları üzerinden incelemesini yapmak için Orhan Pamuk'un 'Benim Adım Kırmızı' adlı romanı ve Arnavutça çevirisini kullanacağız. Roman metnini seçmemizin nedenidir normlarını incelemek için uygun bir platform olmasıdır. Elde edeceğimiz nicelik bilgilerine dayanarak iki dilde durum eklerinin kullanım, anlam rolü, sözdizimsel işlevleri, ad durumu yükleme araçlarının benzerlik ve farklarının sıklığını ölçeceğiz ve alternatiflerini de gözlemleyeceğiz. Türkçe ad durumu ekleri Arnavutçaya çevrilirken yapılan dil seçimleri hangileridir? Türkçe ad durum eklerinin çeviri sırasında işlevlerinin değişip değişmediği gibi soru ve konulara değinilecektir.

* Priştine Üniversitesi, E-posta: zekije.xhafqe@uni-pr.edu

** Dr. Öğr. Üyesi, Priştine Üniversitesi, E-posta: abdulla.rexhepi@uni-pr.edu

Anahtar Kelimeler: ad durumları, hal ekleri, Türkçe, Arnavutça, işlev, anlam rolleri, çeviri, karşılaştırmalı dil incelemesi

**CASE STUDY OF CONTRASTIVE ANALYSIS OF THE
ALBANIAN AND TURKISH CASE SYSTEMSBASED ON
TURKISH NOVEL ‘MY NAME IS RED’ BY ORHAN PAMUK AND
ITS ALBANIAN TRANSLATION**

ABSTRACT

The study of how meaning is encoded in a language is the central business of semantics, and it is generally assumed that its main concern is with the meanings of words as lexical items. But we should note that it is not only concerned with words as such. Meaning also figures at levels of language below the word and above it (Widowson, 1996). So it is concerned with the meaning of morphemes. Case marking and declination system as such topic is maybe the most complex and abstract lingual mean which was treated in many theory frameworks. The contrastive analysis of two different languages such are Turkish and Albanian will enable us to see more clearly all the fact about these systems, by detecting the similarities and differences between. This paper deals with the description of declinations of two languages (Turkish and Albanian) on the semantic level. As corpus for the analysis we have used the novel “My name is Red/Benim Adım Kırmızı” by Orhan Pamuk and its Albanian translation ‘Unë jam e kuqja’ by Drita Ç.Turdiu. Our aim is to gain frequency information and quantification of similar and different uses of same suffixes, their syntactical functions and semantic roles of relations they establish with other entities. Our analysis will be based on Turkish.

STRUCTURED ABSTRACT

Case marking and declination system is maybe the most complex and abstract lingual mean which was treated in many theory frameworks. The contrastive analysis of two different types of languages such are Turkish (synthetic) and Albanian (synthetic-analytic) is conducted based on the corpus of sentences excerpted from the turkish novel “Benim adım kırmızı” by Orhan Pamuk and its Albanian translation (Unë jam e kuqja by Turdiu). This paper relies on the idea that learning difficulties is equal to the difference between the systems of the two languages contrasted, which have remained highly influential in the contrastive analysis (Savajaara in:Fisiak, 1981). According to Semantic theory a language on which semantic analysis can be applied is a language that doesn't have a structural ambiguity. It cannot be defined by a superficial structure of a natural language. The plurality of syntactic functions of case suffixes therefore requires a semantic analysis; because signs can only be explained by a signified (in this case meaning) we have conducted a contrastive analysis of Turkish and Albanian case systems.

Each case suffix is examined in terms of its syntactic function and semantic role based on the case role lists (Dowty, 1996, p.572) and

discussed in separate section where we illustrated their usage in only more specific examples. Both languages are marking cases by suffixes. Kornfilt describes bound suffixes or more specifically case suffixes, as the most productiveway to express syntactic functions of noun phrases (Kornfilt, 1997, p.212), while in Albanian case suffixes are often discussed in terms of their existence beacuse of their syncretic character (Topalli, 2009, p.40).

In this paper 6 Turkish and 5 Albanian case markers are examined by looking at definitions in traditional grammars in both languages. Secondly, the contrastive analysis was conducted on syntactic and semantic level. It is observed how Turkish case markers are reflected in Albanian language having on mind that prepositions/postpositions have similar functions as case suffixes in both languages. The frequency of case suffix and preposition as a Albanian correspondent of Turkish case marker is measured. We tried to answer the question if and how verbs govern the meaning of case suffixes and does prepositions/pospositions also govern the meaning of these suffixes. Excerpted sentences (219) compared analysis are given in tables in the annex of this paper.

Some syntactic functions of case suffixes which are unusual for Albanian (e.g. genitive marked subject etc.) shows that the meaning is the epicentre around which the sentence is organized. Therefore, verb classification according to their semantic content and measuring of their capacity for connecting with more than one case marker would gave us new results about semantic roles of case suffixes. It would enable to create a model for semantic roles based on the corpus of Albanian verbs.

It was observed that in cases when genitive marked noun connect with other nouns or prepositions, semantic roles of case suffixes change according to the meaning of these prepositions/postpositions, in both languages. In postpositional and prepositional phrases main verb doesn't create direct relations with case marked word of a noun phrase. Case suffix, in these cases creates semantic relations only with a second item of the phrase. The relation is created between the meaning of the verb and the meaning of the preposition/postposition. Shortly, the semantic role of a case suffix is determined by verbs and prepositions/postpositions. If we take into consideration that prepositions are language entities, which according to most scholars especially structuralists, have the function of case marker (authonomy of which has to be examined) the noun of a postpositional/prepositional phrase has a meaning of an independent noun, and as a part of a phrase has another meaning. Because as a part of an independent phrase its semantic role is determined by a preposition or a postposition, while the phrase as a whole is determined by the meaning of the verb. Among this the excerpted examples also show that the suffix of genitive case, express the notion of possession and that its meaning doesn't depend on the meaning of its predicator/verb. Because its semantic relations remain to be analysed on phrase level and not on the sentence level.

Keywords: cases, case suffixes, function, inflection, semantic roles, Turkish, Albanian, contrastive analysis, translation.

1. Giriş

Çalışmamız, yapı açısından farklı iki dilin (sintetik ve sentetik-analitik) Türkçe ve Arnavutça'nın ad çekimi eklerinin karşılaştırmalı incelemesini kapsar. Kornfilt (1997, s.212) Türkçe'de durum eklerinin ad öbeğinin sözdizimi işlevlerini ifade etmek için kullanılan en verimli yol olarak nitelendirir. Arnavutça'da sinkretik yapıları (Topalli, 2009, s.40) yüzünden varlığı bile tartışılan bir durum ekleri sistemi mevcut. Her iki dilde adların ve ad gibi dil birimlerinin cümledeki çeşitli durumları (diğer dil birimleriyle olan ilişkileri) eklerle işaretleyen dillerdir. Çeşitli kuramcılar tarafından ele alınan durum ekleri her zaman çok karışık ve soyut dil birimleri olarak tanımlanmış. Dolayısıyla, bu eklerin işlev çokluğu bunların geleneksel tanımlarını, işaretledikleri dil birimlerinin cümledeki işlevlerini ve ifade ettikleri anlamları çok defa gündeme getirmiştir. Ayrıca, benzerlik ve farklılıklar varsayımlarına dayanarak karşılaştırmalı incelemeler yabancı dil öğretimi ve çeviri biliminde de katkıda bulunmaktadır. Karşılaştırmalı incelemeler, Savajaara'nın da farkettiği gibi hala Weinreich (1953) ve Lado (1957)'nin yabancı dili öğrenme güçlüğü'nün iki dil arasındaki farklara eşit olduğu düşüncesinin etkisi altında gelişmektedir (Fisiak, 1981, s.34). Bu varsayımdan yola çıkarak öğrencinin ana dili ile öğrendiği dil arasındaki benzerliklerin yapabileceği pozitif aktarmaların artışı sayesinde onun o dili öğrenme sürecini kolaylaştırdığı sonucuna varılabilir.

Adlar ve kapsadıkları yapılar arasındaki ilişkilerin hem sözdizimsel hem de anlambilimsel değerleri vardır. Cümle içinde biçimbirimler arasında kurulan sözdizimsel ilişkiler diller arasında fark göstermektedir. Adların sözdizimsel değerlerini incelemek onların anlambilimsel değerlerini de gözleyebilme fırsatını sağlar. Bu çalışma, çapraz dilbilimsel inceleme sayesinde ad durum eklerinin cümle içindeki davranışları, aldıkları işlevler ve anlam rollerini gözlemleyerek, yukarıda andığımız tartışma ve sorunların çözülmesinde az da olsa katkıda bulunması için benzerlik ve farklılıkları ölçmeyi amaçlıyor.

1.1. Dilbilgisi teorilerinde ad durumları

Geleneksel dilbilgisi kuramlarında ad çekimi adların cümledeki diğer sözcüklerle olan ilişkisi olarak tanımlanır. Bu ilişkilerin kodlanması da bazı dillerde ekler sayesinde bazılarında ise sözdizimi çerçevesinde gerçekleşir. Günay Karaağaç'ın "Türkçe Dilbilgisi" adlı kitabında, dil kullanımında varlık ile varlık (söz öbeği) veya varlık ile fiil (cümle) yapılarındaki ilişkilerin adlarına ad çekimi denir. Ad çekiminde kullanılan ekleşmiş veya ekleşmemiş bütün çekimlik bağlı birimler, varlığın nitelendiği yapılar olan söz öbekleri ile fiilin nitelendiği yapılar olan cümlelerde yer alan öğelerin birbirleriyle ilişkilerinin adlarıdır (...). Türkçenin ad çekimi, eskiden beri, bir bölümü ekleşmiş edatlar, ekleşmiş bağlı birimler, yani ad durum ekleri ile bir bölümü de son çekim edatlarıyla yapılmaktadır." (Karaağaç, 2012, s.324)

Süer Eker (2010): Durum ekleri (case suffixes), tümce içindeki adları diğer sözcüklere değişik anlam ilişkileri çerçevesinde bağlayan biçim birimleridir. Durum ekleri genellikle adlarla tümcenin asıl ögesi olan yüklem arasında ilişki kurar. Durum ekleri birleşik fiillerin oluşturulmasında da rol oynar. Adlar ya da adlaşan öğeler *veresiye almak*, *gözden düşmek* v.b. örneklerde olduğu gibi asıl eyleme durum ekleriyle bağlanabilir. (Eker, 2010, s.335).

Korkmaz (2009): adlar cümle içinde bağımsız değildir. Cümlelerin ad, edat, fiil gibi öteki öğeleri ile sürekli bir bağlantı içindedirler. Adlar, cümlelerin örgüsünü oluşturan bu bağlantıyı kurabilmek için, ilişkinin türüne göre çeşitli durumlara girerler. Adların girdikleri bu hallere ad durumları denir. (Korkmaz, 2009, s.266)

Geleniğin bize gösterdiğine göre anlambilim her zaman sözdizimiyle içiçe ele alınan bir konu olmuştur (H.G.Widowson, 2000, s.53). Çünkü kelimelerin farklı şekillerde dizilmesi farklı anlamların yüklenmesine sebep olmakta. Peki, ad çekiminde bu durum etkisini nasıl gösteriyor? Ad çekim eklerine

anlam katan etken sözdizimi midir? Yoksa ad çekim ekleri başlı başına ya da başka etkenlere bağlı olarak anlam taşıyan biçimbirimler midir?

Çağdaş Arnavut Dili Dilbilgisinde şöylebir açıklama var: belli bir şeklin hali belirlenirken o biçimin yanısıra sözdizimsel işlevi ve anlamı da göz önüne alınmalıdır. Sözkonusu eşsesli şekiller olunca - örneğin belirsiz, tekil ve çoğul halin yalın ve yükleme karşı karşıya geldiğimizde -aralarındaki fark, verilen bağlamda şekilleri karşılayan sözdizimsel işleve bakarak tespit edilir. Edatlar tamamlayıcı ve doğrulayıcı özellik katabilir. (ÇADD1¹).

Dilbilgisi kitaplarında verilen açıklamalardan da görebildiğimiz gibi, ad çekimi ekleri cümle içindeki diğer öğelerle olan ilişkiler ve sözdizimsel işlevleri açısından ele alınmaktadır. Geleneksel dilbilgisi kitaplarında (Arnavutça ve Türkçe) AÇE'nin anlamı ele alınırken AÇE'nin kullanımı ve sözdizimsel işlevi şeklinde bahsedilmektedir. Yani semantik değeri genelde biçimbilim ve sözdizimi çerçevesinde ele alınıp kullanımları hakkında net bir sınırlandırma verilmez. Diğer taraftan, yeni dilbilgisi teorileri kapsamında AÇE'ye farklı açıdan bakılmıştır. Ad çekimi olayı sıkça karışık ve sonuna kadar açıklanamaz bir konu olarak anılsa da farklı deneyimler farklı sonuçların alınmasına sebep olmuştur. İncelemelerinin bazıları anlambilimi düzleminde yapılırken diğerleri yapı ve işlev açısından yapılmıştır. Örneğin, Dizgeci işlevsel dilbilgisi anlambilimini sözcüksel dilbilgisinden ayırır ve her ikisini farklı konular olarak ele alır. Diğer yandan, Dönüşümsel dilbilim temsilcileri ad çekimini anlambilimden ayrı olarak inceler; Bilişselciler ise konuyu anlambilimden ayırmadan, hatta anlambilimi açısından incelemekte.

İşlevsel Dilbilgisi dili tüm zaman boyutlarında süreçte olan bir dilbilgiselleşmenin sonucu olarak kuramlar. Buna göre, farklı anlamları ve anlam ilişkilerini, belli kurallar çerçevesinde kullanarak kodlaştırıyoruz. Durum yükleme her zaman ad ile fiil arasındaki anlam ilişkisini işaretlemiştir. Bu süreç ad öbeklerinin anlam rollerinin belirlenmesini kolaylaştırmıştır. Ancak buşekillerin kodlaştırılması asla bir anlamı belli bir biçimbirimin kafesi içerisinde tutmaya yetmemiştir. Zamanla ortaya konulan dilbilgisi kriterleri/standartlarını yerine getirmediği için bazı durumlar çekim ekleriyle yüklenmez (Stipčević & Samardžić, 2013, s.139-156). Durum yükleme olayından bahsederken, durum yükleme kuramları (Butt, 2012), durum yükleme stratejilerini (Hoop, Malchukov, 2008) inceleyen çok sayıda dilbilimcinin bu konuyla alakadar olduğunu söylemek gerekir. Açık durum yükleme (overt case marking) veya çekim ekleriyle durum yükleme (inflectional marking) sıkça, sözdizim ilişkilerini ve ad öbeklerinin anlam rollerini belirlemede kolaylaştırıcı bir araç olarak anlatılır. (Akcan, 2010)

Diyakronik bir dil incelemesi yapılırsa Türkçe ad durumlarının ek (bağlı biçimbirim) ve zamanla fonetik ve morfolojik değişikliklere uğrayarak ek halini alan edatlar aracılığıyla ifade edildiği görülür. Diğer yandan Arnavutça, çekim paradigmalarına dayanarak oluşturulan ad çekim eklerinin kullanımıdır. Bu hal ekleri belirlilik, sayı ve cinsiyete göre değişen ad birimlerden ibarettir. Arnavutçada edatlar da durum ekleri işlevini görmekte. Arnavutçanın ad durumları beştir: *yalın durum*, *ilgi durumu*, *yaklaşma durumu*, *belirtme durumu* ve *ayrılma /uzaklaşma durumu*. Eker'e (2010, s.335) göre Türkçenin ad ya da ad soylu sözcüklerin işlek olarak kullanılan 8 çekim durumu vardır. Kimi kaynaklarda da (Karaağaç, 2012, s.325) ad durum sayısı 14'e değin çıkmaktadır. Ancak bazılarının 'tarihi' durum ekleri olarak yapım eki işlevi kazanmış olarak yaşamaktadır. Bu çalışmada Türkçe'nin sekiz ad durumunu inceledik: eksiz olan yalın durum (Ø), ilgi durumu (-In), yaklaşma durumu (-A), yükleme/belirtme durumu (-I), bulunma durumu (-dA) ve uzaklaşma/ayrılma/çıkma durumu (-dAn), araç durumu (-IA) ve eşitlik durumu (-cA).

1.2. Ad durum eklerinin anlambilimsel açıdan incelenmesinin önemi

Yukarıda da görüldüğü gibi durumlar adlandırılırken bir ad çekim durum eki birden çok anlamı ifade ettiği için veya birden fazla işlevde bulunduğu için latin terminoloji her zaman tam karşılığı

¹ÇADD1: Çağdaş Arnavut Dili Dilbilgisi

veremeyebiliyor. Bu yüzden bir durum ekinin anlam bileşenleri araştırmacıların ilgisini her zaman çekmiştir diyebiliriz. Bütün bu bileşenler belli bir biçimbirimine belirgin bir şekilde yüklenebilmiş midir? Fillmor, Dowty ve diğer araştırmacılar bu konuyla ilgili ciddi araştırmalar yapmıştır. Daha önce yapmış olduğumuz bir incelemede bu iki dilin biçimbilimselaçıdan durumlarını karşılaştırarak Arnavutçada ‘yer’ kavramının hangi dil birimleri ile ifade edileceğini gözlemledik. (Xhafçe, 2015, s.551-568). Sonuçlara göre Türkçe’de yer durum ekinin sadece yer anlamını değil, *zaman, mesafe, biçim* gibi farklı anlamları ifade ettiğini gördük.

Türkçe	..çevre+s+i+n+ de [Ad+k.s.+iyelik+k.s.+E]	hepsi ayak+ ta [Ad+E]	<i>Uzak+ta,</i> [belirteç+E]	<i>ta uzak+lar+da...</i> [belirteç+çoğul e.+E]
Arnavutça	Të gjithë rrinin përreth [fiil] [belirteç]	si të ngrirë	..dhe larg, [belirteç]	shumë larg [belirteç]

Durum eklerinin bu anlam bileşenleri çoğu zaman *anlam rolleri/konu rolleri/theta rolleri* olarak anılmıştır. Dolayısıyla, dilbilimciler ad durum eklerini morfolojik ve anlambilimsel olmak üzere iki farklı düzlemde incelerler. Chomsky’den farklı olarak, yukarıda da söylediğimiz gibi, bazı dilbilimciler durum sisteminin anlambiliminden ayrı olarak incelenmesini kabul etmez ve anlambilimi ile ilişkili olmayan herhangi bir yorumu kabul etmezler. Bilişsel dilbilimcilerine göre, sözdizimsel (dilbilgisel) ve anlambilimsel (sözcüksel) dil ifadeleri arasında karşılıklı bağımlılık vardır. Bunun için, ad durum eklerinin bilişselci dilbilgisi açısından açıklamasına yer verdik. Bilişselcilik teorisi bütüncülerin incelenmesi ve dil kullanıcıların üzerine yapılan deneylerden çıkan empirik verilere dayanan bir dilbilimi dalıdır. Bu kavramsal çerçeveye göre:

- Ad durum ekleri her zaman birer anlam taşıır
- Durum ekinin anlamının subjektif olarak uygulanabilen devamlı bir objektif açısı vardır
- Durumun anlamı daha çok bilgilerin organizasyonunu kapsar, bilgilerin tarifini değil.
- Durumun anlamı esasta sözcüğün cümle yapısı içinde sahip olduğu anlamdan farklı değildir.

Durum ile ilgili olarak yaptığı karşılaştırma sonucunda dilbilimci Janda (1993) dilbilimcilerin durum hakkındaki görüşlerini şöyle sıralamaktadır:

- Durumun açıklanması anlambilimine dayanmalıdır. – Jakobson, Starosta, Grumet, Babby
- Durumların birden çok anlamı vardır– Mrazek, Wierzbicka, Kurylowicz, Jakobson
- Durumların anlamları birbirine bağlıdır – Mrazek, Wierzbicka
- Ad durum ekleri arasındaki farklılık devamlıdır ve ayrık değildir. – Schlesinger
- Durum anlamları birleşmiş ve hiyerarşik bir yapının içinde düzenlenmiştir, gelişigüzel konulmamıştır. –Jakobson
- Durumların anlamları fiziki nesnelerin sahnede yerleşme ve hareket etme terimleriyle anlatılabilir - Anderson, Miller, Fillmore
- Bazen anlamlar sözcüksel ortam ve dildışı bilgilere göre fark gösterir -Jakobson, Potebnja, Pitha, Levine
- fiil ve edat tarafından yönetildiklerinde bile durum ekleri her zaman bir anlam taşıır - Oliverius, Plewes, Gladney, van Schoneveld (Janda, 1993, 38-39)

Durumlar anlam birimi olarak ele alındığında 3 engel ortaya çıkar: birincisi biçimsel ve nispeten küçük bir engeldir; diğer ikisi anlambilimin tabiatı ile ilgilidir. 1) *biçimsel bağımsızlığın eksikliği*: hiçbir durumun özgün ve yüzeysel bir temsilcisi yoktur, dolayısıyla durumun yapısalcılarının şemasında (bir

şekil=bir anlam) ustaca bir şekilde uyarlanması yapılamaz. Janda (1993) Burston'nun: 'gösterge'ye bir dil unsuru demek içimizde tuhaf bir izlenim bırakıyor, çünkü her nerede ortaya çıkarsa çıksın biçimsel bağımsızlığı eksik olarak çıkacağını tespit ettiğini söylüyor. Ona göre '*Durumlar subjektif ve objektif anlam taşır*'. 2) ikinci engel, durumun anlamını bir tek subjektif unsur aracılığıyla taşımaktır. 3) Üçüncü engel, durumun anlambilimsel incelemesi durumun objektif işlevini de kapsar. Janda'ya göre, durum ekleriyle ifade edilen kodlanmış ilişkiler için 'real world/gerçek dünya' ile somut bir uyuma eksikliği vardır. Durum ekleriyle gösterilen anlamlar diğer biçimbirimleriyle gösterilen anlamlardan farklıdır. Gerçekten, durum ekleri sözlükten çok dilbilgisi alanına girmektedir. Diğer yandan Langacker daha da kararlı bir şekilde 'dilbilgisi ve sözlük bir süreklilik teşkil eder' diyor (Janda, 1993, s. 13).

Kaynakça incelendiğinde durumların anlam rolleri listelerinin oluşturulması üzerinde de çok çalışıldığı görülebilir. En son sözdizimi kitaplarında verilen listelerden bir tanesi de şöyledir:

Kılıcı:yüklem ile ifade edilen bir işi yapan, kılan ya da provoke eden.
Etkilenen:yüklemin ifade ettiği iş ya da olaydan etkilenen
Hedef:hareket eden bir birimin yöneldiği yer veya nokta
Konu:yüklemin ifade ettiği iş veya olayın etkilediği birim
Deneyimleyen:yüklemin ifade ettiği iş veya olayı tecrübe eden canlı varlık.
Yararlanan:yüklemin ifade ettiği iş veya olaydan yararlanan birim.
Lokatif/yer:yüklemin ifade ettiği iş veya olayın gerçekleştiği yer
Enstrüman/Araç:yüklemin ifade ettiği iş veya olayın gerçekleşmesinde kullanılan araç
Kaynak:başlangıç noktası veya yeri (Aarts, 2001, s.94)

Aarts'ın listesinde olmayan fakat Frawley (1992)'nin *Konumsal olmayan roller* arasında sınıflandırdığı *Tarz ve Zaman* anlam rollerini de anmak gerekir. Çok sayıda dilbilimci durumların kullanım listesini oluşturmuş, eklerin ifade ettiği anlamlar üstlendiği anlam rolleri sınıflandırmaya çalışmıştır. Listeler sınıflandırma kriterleri ve yaklaşımları açısından değişir.²

Dowty, anlam ya da konu rollerini şu şartlar altında belirtmektedir: *bütünlük, özgünlük, farklılık, bağımsızlık*. Konu rolleri ile ilgili incelemeleri en çok Dowty'nin (1991, s.572) *Proto-Kılıcı ve Proto-Etkilenen* dediği iki temel prototipik rol teorisinden etkilenmiştir. Buna göre, fiillerin öznelüklerini belirlemek Kılıcı-gibi ya da Etkilenen-gibi özelliklere dayanarak yapılır. Kılıcı rolünün özellikleri fazla bulunduran öznellik cümlelerin öznesi, etkilenen rolüne ait özellikleri taşıyan öznellik ise cümlelerin nesnesi olur. Dowty'nin sunmuş olduğu önerinin avantajı konu rollerinin ayrı bir kategori olarak bakılmamasıdır. Konu rolleri ona göre prototipik konseptler olarak bakılır ve bu da Rosch'ın prototipleriyle uyumaktadır (Ungerer&Schmid, 2006). Böylece rollerin sınırlandırılması ve ayırışması sorunu aşılar.

²Bu çalışmada bütün listelere yer verilmeyecek ancak Bilişselci olan Janda'nın listeler hakkındaki görüşlerini kısaca şöyle özetleyebiliriz: Jakobson'un hazırlamış olduğu liste çoğu zaman müphemlikle nitelendirilmiştir. Wierbizcka ilk listenin atomcu yaklaşım görüntüsünden kaçınmak için açıklamalarını bir metadil ile yapmıştır. Kurylowicz ve Isaçenko durumları ikiye ayırmıştır: *anlam durumu ve sözdizimsel durum*. Chomsky, mekanik ve yüzeysel bir işlem uygulayarak durum yükleme olayından bahseder. Bilişselciler ise durumu yakalamak için konvansiyonel bir imgelem kullanır. Fillmore (1968)'un makalelerinde anlattığı *deep case theory* (1968), yüzeysel yapının durumlarını açıklamak için yeterli değildir ve kesin bir liste verememiştir. Buna rağmen, anlamı ele aldığı yöntem ve vermiş olduğu açıklamalar tahrik edici olarak değerlendirilmiştir ve birçok çalışmada kullanılmıştır. Bilişselcilik kuramı, dili anlambilimini ayrı bir düzlem olarak ele alacak şekilde farklı seviyelere ayırmaz. Anlambilimi dilin her alanında olmazsa olmaz olarak değerlendirilir. Fillmore(1968) derin durumları yüzeysel durumlarda ayrı olarak inceler. Bu kuram mantıksal empiricilikten uzaklaşır, yüzeysel yapı ister ve sınır koymaz. (Janda, 1993)

Akcan (2010)'nın aktardığına göre Uzun (1998, s.184-206) da evrensel bir rol envanteri olmadığını ve rol sıradüzenleri konusunda tartışmalı noktalar olduğunu savunurken Sezer (1982) Durum Dilbilgisi Kuramı'ndan yola çıkarak durumların belli sayıda ve evrensel olduğunu savunur. Fakat, Fillmore (1968)'den farklı olarak rollerin dillerarası farklılık gösterdiğini söyler ve Türkçedeki durum rollerini tanımlar. Anlam rolleri(anlam) ve konu rollerinin(işlev) belirtilmesi genel anlamda fiillerin geçişlilik özelliklerine, yüklendikleri anlamlarına bağlı olarak ele alınır. Bunları ister yüzeysel yapı ister derin yapı olsun incelemeleri yapıldığında standartlaşması zor olduğu görülmüştür. Fiillerin çok anlamlılığı ve anlatım şekli önemli etkenlerden olmuştur. (Sezer, 1982, s.104)

2. Türkçe ve Arnavutça Durum Sistemlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi

2.1. Çalışma Yöntemi

Ad durum sisteminin karşılaştırmalı incelemesi 'Benim Adım Kırmızı' adlı roman ve onun Arnavutça çevirisi (Unë jam e kuqja) örneği üzerinden yapıldı. Hem yazı hem de konuşma dilinden örnekler barındırdığı için uygun bir yapıya sahip olduğundan dolayı inceleme için romanmetnikullanıldı. İnceleme sırasında hem nitelik hem de nicelik araştırma yöntemi uygulandı. İnceleme sırasında şu adımlar izlendi:

- geleneksel dilbilgisi kitaplarında verilen tanımlamalardan yola çıkarak, karşılaştırmalı olarak sözdizimsel işlevleriyle birlikte bu biçimbirimlerine yüklenen anlamlar ele alınmak suretiyle ad durumlarının herbiri ayrı altbaşlık altında karşılaştırmalı olarak incelendi
- her ad durumu için yeterince kullanım örneği çıkararak, hangi işlevlerde kullanıldığı, hangi durum rolünü yüklendiğine bakıldı
- dilbilimcilerce verilen anlam rolleri listesi esas alarak (1.1. bknz) anlam bileşenleri veya anlam rolleri incelendi
- örnekler metnin Arnavutça çevirisi ile karşılaştırıldı, Türkçe ad durum eklerinin Arnavutça çevirisinde hangi şekilde yansıdığı incelendi
- ele alınan tüm örnekler tablolar şeklinde verilmiştir. Tablolarda ad durum eki, ad çekim ekini alan kelimenin, öbeğin ya da tamlamanın sözdizimsel işlevi, anlam rolü ve Arnavutça'daki karşıt değerlerini gösterildi. Tablolar bu çalışmanın eki olarak verildi.

Nicelik araştırma yöntemi sayesinde Türkçe ad durum eklerinin Arnavutça karşıtlarının çeşitliliği ve kullanım sıklığı tespit edilmeye çalışıldı. Ad durum eklernin durum ekiyle mi yoksa edat aracılığıyla mı daha sıktercüme edilir? Edatlar vefiiller gibi sözcük çeşitleri adların alacağı durum eklerinin anlamını yönetir mi? gibi sorulara cevap vermeye çalışıldı.

Bu çalışma ile Türkçe ad durum eklerinin işlevlerinin Arnavutça çevirisinde değişime uğrayacağı dolayısıyla da adların diğer söz çeşitleri ile kurduğu anlamların da değişeceği kanıtlanmaya çalışılmıştır. Karşılaştırmalı inceleme sayesinde ad durum ekleri tanımlanırken sözdizimsel özelliklerin yanısıra anlambilimsel özellikleri gözardı edilemeyeceği savunulmaktadır.

2.2. Bulgular ve Tartışma

a. Eksiz Hal – Yalın Durum (Ø)

Yalın durumun cümle içinde kullanım yerleri: Arnavutça'da yalın durum özne, isim soylu yüklem, işlevlerinde görülebilir. Türkçe'de yalın hal belirteç, ve seslenme durumu (vokatif) kullanılır, Arnavutça'da bu işlevler genitif ve ablatif hal ekleri kullanarak ifade edilir. *Gibi, için, ile, kadar* ilgeçleriyle kullanılır Arnavutça'da aynı anlamı taşıyan edatlar farklı durum ekleriyle ifade edilir. Okul için = Për shkollën v.b.

Ergin (2011, s.227) yalın durumunu şöyle tanımlar: “Bu hal ismin, karşıladığı nesne ve kendisine tabi olan isim dışında hiç bir münasebet ifade etmeyen halidir. Demek ki, isimlerin başka bir unsura bağlı olmayan normal teklik, çokluk ve iyelik şekilleri yalın halleridir. Mesela, taş, ev teklik yanlın hali taşlar, evler çokluk yalın hali; Türkçede nominatif eki yoktur. Yalın hal daima eksiz bir haldir.” Korkmaz (2010, s.267): Nesne görevi yüklenmemiş olan durumdur. Ya iş yapanı ya da işi gösterir.

ÇADD1: “birinci, ikinci ve üçüncü ad çekimine göre çekimlenen adlar, belirsiz ve belirli durumlarda sıfır ek (eksiz, yalın) olarak karşımıza çıkar.”

Romanın ilk bölümünde yalın halde bulunan 60 kadar örnekle karşılaştık. Aşağıda bazılarını anlam rolleriyle birlikte göstereceğiz. Bu altmış örneğin yedisi özne konumunda bulunur ve her iki dilde Kılıcı rolünde bulunmaktadır. Bağlı oldukları fiiller geçişli ve iki uyduludur (valanslıdır), yani iki öznellik alabilir. *dinledi=përgjoi, arıyorlar=kërkojnë, para veriyordu=paguante, kabul eder=pranon, terk etmedi=nuk ka braktisur, öldürdü= më vranë mua*, v.b.

(1) **Karım, çocuklarım** beni arıyorlardır.//**Gruaja, fëmijet** po më kërkojnë.

Yalın durumunda bulunan adlar yalnızca tek bir nesne alabilen geçişli fiil ile bağlı özne konumundaki adların tipik ortaya çıkış örnekleridir. Kılıcı olma şartlarının hepsi yerine getirilmiştir. *aramak=kërkojfiili* iki uydulu olup burada, (karım, çocuklarım) özne ve (beni) nesne yani kılıcı ve etkilenen olmak üzere iki öznellik alır.

yalın durumunun diğer anlam rollerinden örnekler:

(2) **Ben** ölüyüm. // **Unë** jam i vdekur.

Yukarıdaki cümle bir isim cümlesidir. Yükleme yalın durumunda bulunan “ölü=i vdekur” sıfatıyla temsil edilmiştir. yalın durumunun cümlede özne rolünü gören tek durum olduğu bilinir, ancak örnekten de görülebildiği gibi öznenin işlevi yalın durumunun oynamış olduğu tek rol değildir. Yalın durumu yükleme de görülür, yani bir cümlemin hem teması hem de anlam odağı olabilir (theme-rheme). Ad cümlelerinde yalın durumu sıfat yüklemi (koşaç) olarak belirir. Yalın durumu burada niteleme durumu olup zarf belirteçliği alanına girer (Redli, 2012, s.2). *-(y)im = jam* kişi ekinden de anlaşıldığı gibi, yalın durumu ile gösterilen dil varlığı etkilenen ya da belirtilen olduğu için anlam rolü de Kılıcı-Deneyimleyen olarak nitelendirilebilir. Kural’ın tespitlerinden yola çıkacak olursak *etkilenmişlik ve esas üyelik (effectedness and protagonism)* ilkelerini gözönünde bulundurarak rolleri tespit etmek zorundayız.

“Ben//Unë”zamiri, dilbilgisi normları açısından bakılınca özne işlevini gören yalın durumunda bulunan bir isim soylu sözcüktür. Buna göre de bu biçimbiriminin yüklenmiş olduğu anlam rolünün de Kılıcı olduğu düşüncesine iter. Ancak, ‘ölüyüm=jam i vdekur’ yüklemi, her iki dilde, cümlemin yüzeysel yapısında belirticilik ifade ettiği için özne aslında bir fiilin kılıcısı değil etkileneni oluyor. Şöyle ki Kılıcı konu rolünün ilk kriterini (bir iş ya da oluşt istemli olarak yer almak) yerine getirmiyor üstelik proto-tema kriterleri ile etkilenmişlik açısından yakınlık gösteriyor.

(3) Taşla önceden kırdığı **kafatasım** kuyuya düşerken parça parça oldu, **yüzüm, alnım, yanaklarım** ezildi yok oldu; **kemiklerim** kırıldı, **ağzım** kanla doldu. // **Kafka e kokës**, e bërë shoshë nga goditjerte me gurë, m’u copëtua edhe më keq kur u përplasë pas blloqeve të gurta; **fytyra, faqet, balli**, u shtypën e u shpërfytyruan, **kockat** m’u skërmoqën dhe **nga goja** më shpërthyen currila gjaku.

Bu cümlede yer alan tüm yalın durumundaki adlar özne işlevinde görevlendirilmiştir. Yükleme edilgen fiillerle ifade edildiği için anlam açısından her biri etkilenen³ rolünü yüklenmiştir. Arnavutça’ya

³Etkilenen: +/- canlı + fiile bağlı olarak değişebilme potansiyeli olan varlık

da aynı şekilde çevirilmiştir. Çevirmenin farklı ifadelerle çeviriyi yaptığı şu cümle hariç: *ağzım kanla doldu* = (goja m'u mbush me gjak) nga goja më shpërthyen currila gjaku.

Parça parça oldu = m'u copëtua

ezildi = u shtypën

yok oldu = u shpërfytyruan

kırıldı = m'u skërmoqën

Öznenin tanımı: iki temel öğeden oluşan bir cümlelerin isim ya da zamir ile ifade edilen ve yüklem ile ilişki kuran öğeye denir. yalın durumunda bulunan bir isim öznenin ifade edilmesi için kullanılan tipik biçimbirimidir. (GGJSH2) (tanımda diğer ad durumları dışlanmıyor.) Cümlelerin ikinci ana öğesi. Özne bir işi yapan ve etkilenen öğedir. Her zaman yalın durumunda bulunan ve eksiz fiil ile ilişki kuran bir isim ya da ad tamlaması olabilir. (Ergin, 2011, s.228) Diğer ad durumları bu kuralın dışında kalıyor.

Yukarıdaki cümlelerin *kafatasım, yüzüm, alnım, yanaklarım, kemiklerim* ve *ağzım*, kelimeleriyle anlatılan öznelere Kılıcı rolünde değildir çünkü hiçbiri kasten veya isteyerek bir iş yapmamakta. Bunların hepsi edilgen geçişli fiillerin ifade ettiği işlerden etkilenmiştir: *u copëtuan* (*parçalandı*), *u shtypën* (*ezildi*), *u shpërfytyruan* (*yok oldu*), *u skërmoqën* (*kırıldı*). Etkilenmişlik kriterine göre proto-konu rolüne yaklaşmaktadır. Bu yüzden deneyimleyen ve tema/konu öznelliklerini yüklenebilirler.

(4) ...**kalbim** çoktan durdu.// ..dhe **zemra** më dali së rrahuri.

(5) ...sınırsız bir **zaman** vardı. // ..egzistonte diku një **kohë** që nuk kishte as një fillim, as fund.

(6) ... biraz olsun malumati olan // që ka sadopak njohuri për jetën

(7) ... çerçeve içine **renkler, renkli yapraklar, dallar, güller, çiçekler, kuşlar** çizdim. Kıvrım kıvrım **Çin usulü bulutlar**, birbirinin içine geçen **yapraklar, renk ormanları** ve içlerinde gizlenmiş **ceylanlar, kadırgalar, padişahlar, ağaçlar, saraylar, atlar, avcılar, ...** // Vizatoja brenda kornizave **gjethe, degë, trëndafilë, lule, zogj** shumëngjyrësh, re të stilit kinez, gjethe të ngërthyera me njëra-tjetrën, pyje të mbushur me reflekse dhe kaproj që fshiheshin në to.

(8) Eskiden bazen bir tabak içine **nakiş** yapardım// Dikur vizatoja mbi sipërfaqet e pjatave.

(4) ve (5) örnekte “kalbim” ve “zaman” sözcükleri yalın durumunda ve özne konumundadır. Geçişsiz fiiller “durdu=dali së rrahuri” ve “vardı=egzistonte” ile bağlıdır. Fiilden doğrudan etkilendiği için, yalın durumundaki ad burada etkilenen rolünü yüklenmiştir. Arnavutça’da aynı rolde bulunmaktadır.

(6), (7) örnekleri yalın hal ile ifade edilen tümlecin tipik örnekleridir. Türkçe’de belirtisiz nesne işlevinde bulunan bu tür yalın durumundaki adlar Arnavutça’da genelde yükleme durumuyla ifade edilir. Türkçe’de yalın durumunda bulunan nesne belirtisiz nesnedir. Arnavutça’da ismin belirtili/belirtisiz durumu dilbilgiselleşmiş olduğu için özel ekler ile gösterilir. Cümledeki bütün isimler: *renkler, renkli yapraklar, dallar, güller, çiçekler, kuşlar// gjethe, degë, trëndafilë, lule, zogj shumëngjyrësh, re të stilit kinez, gjethe të ngërthyera me njëra-tjetrën, pyje të mbushur me reflekse dhe kaproj që fshiheshin në to* geçişli bir fiille ilişki kurmuştur (çizmek=vizatoj, yapmak=bëj).

Hareket eden ya da bir yerde konumlanmış nesne olarak bilinen Konu rolü fiilin nesnesi olarak tanımlanır.

- (9) Korkunç acılar veriyordu// po e dërmon nga dhimbjet shpirtin tim
- (10) O alçak bulunmadıkça..mezarımda bekleyeceğimi ..bilmenizi isterim //duhet ta dini se do të pres me padurim për sa kohë nuk do të gjendet ai maskara
- (11) Tıpkı Kurani Kerim gibi –yanlış anlaşılmasın-bu kitabın sarsıcı gücü asla resimlenemez oluşundan gelir // ...por është njëlloj si me Kuranin, fuqia mistike e të cilit buron nga fakti se ky libër nuk mund të riprodhohet me figura.
- (12) Katilim hariç hiç kimse bilmiyor//askush përveç vrasësit tim të poshtër, nuk i di ato që kam hequr.
- (13) İnsan hayatta değilken bile paranın değerini biliyor//njeriu e ndjen rëndësinë e parasë...

Örnek (10)’te gördüğümüz “*bulunmak*” zarf fiili ‘bulmak’ fiilinin edilgen çatısı olup zaman zarfını ifade eder (-dikçe=për sa kohë/gjerësa), dolayısıyla ‘yalın durumunda bulunan’ alçak’ kelimesine konu/theme anlam rolü verilmelidir. Ancak, sözdizimsel açıdan bakılınca bu öge zaman zarfını ifade eden bir tümleçtir. Arnavutça çevirisinde bu birleşik cümleyi ögelere ayırmakta ve burada herbirinin işlevi daha net bir şekilde görülebilir: *për sa kohë nuk do të gjendet ai maskara*.

(11) örnekte de yalın durumunda bulunan isim belli bir fiil ile ilişki kurmuyor, ad durum yükleme işi *gibi* edatının tarafından yönetilmiştir. *Kurani Kerim* ad öbeği yalın durumunda ve kıyaslama anlamını taşıyan *gibi* edatıyla ilişki kurmuş durumdadır. Cümlelerin Arnavutçası yapıldığında aynı dil birimleri kullanılmamıştır: “Tıpkı Kurani Kerim gibi (*dir*)” // por *është* njëlloj si me Kuranin. Burada *Kurani* kelimesi yükleme durumunda görülüyor çünkü kıyaslama Arnavutça *si me* (sanki ile) edatıyla yapılmıştır. Bu durumda, ilk bakışta edatların ad durum yükleme işini yönettiği veya etkisi olduğu düşünülebilir. Ancak, buradaki yalın durum ‘-imek’ fiili tarafından yönetildiği için ad konu/tema rolünü almıştır. Aynı şekilde, her iki dilde cümle içinde tümleç işlevini yapmaktadır. Böylece tekrar her ad durum ekinin bir anlam taşıdığı düşüncesine geri dönmüş oluyoruz. Sorun ‘gerçek dünya’ ve ad durum ekleri ile kodlanan ilişkiler (anamlar) arasında somut bir uyuşumun olmamasından kaynaklanıyor.

“**Gücü**” kelimesi (11) yalın durumunda ve “-den gelir=buron nga” yükleme ile ilişki kurmuştur. Bu fiil iki uydulu bir fiildir ve cümlelerin öznesini Kılıcı rolünde yerleştirir. (kelime kelime çevirisi şu şekilde olacaktı: ... njëlloj si Kurani!, fuqia e këtij libri buron nga të qenit e pa riprodhueshme me figura) Arnavutça metinde ise cümle bir isim cümlesidir ve “është” koşacıyla yapılmış. Burada *si me Kuranin* ifadesi “fuqia mistike e të cilit (e Kuranit) buron nga fakti se...” ile tamamlanmaktadır. Yani ‘güç’ kelimesi Arnavutça’da da yalın durumundadır ve ‘buron’ fiilinin Kılıcı rolünü yüklenmiştir.

(12), (13) bu örneklerde yalın durumunda bulunan adlar *bilmek=di* fiili ile ilişki kurmuştur. Bu fiil bilme sürecini ifade ettiği için ona bağlı adlar kılıcı rolündedir.

İncelenen bütüncenin içinde sık sık yalın durumunda bulunan isimler *yer* anlamını taşıyan bir edat öbeğinin parçası olduğu görülmüştür:

Işıklar içinde yaşayıp giderdim // ..jetoja i lumtur dhe i pa vrarë mendjen nën aurolën e dritës...

Ancak bu durumlarda yalın durumunun yer belirttiği söylenemez. Çünkü, aslında bir ad durum ekini(-de lokatif eki) alan edat öbeğidir ve fiil ile bağ kurmuştur. Bu dil biriminin durum rolü edatın anlamı ile bağlıdır (içinde=brenda/nën aurolën). Böylece, yalın durumunda bulunan isim bir ad tamlamasının tamlayıcısı olup kendi anlam rolü yoktur. Yalın durumunda bulunan isim bağlı olduğu edata göre çeşitli anlam rollerini alabilir, ancak bu roller ad tamlamasının almış olduğu durum ekine göre değişebilir. Bu da yapısalcıların edatların durum nitelikli dil birimi olduğu düşüncesini sağlamlaştırır.

b. İlgi durumu (-N, -Xn)

İlgi durumunun esas kullanım yerleri: Arnavutça ve Türkçe’de genitif ekini görevlendirdiğimiz aynı işlevler şunlardır: *iyelik, nitelik, tür, yer, yön* (Türkçe’de yalın durumu ile de belirtilebilir) *belirtten*

tamlayıcı, tamlayan; isim cümlesinin yüklemi işlevinde görebiliriz. Türkçede ise eylemsi öznesi, bir hareketin nesnesi, bir parçanın bütün ile olan oranını ifade etmek için de kullanılır. Genitif ile, için, gibi ve kadar edatlarıyla bağ kurar. Arnavutça'da bu edatlar farklı durum ekleri ile ilişkilendirilir. Arnavutça genitifi për shkak (sebebiyle, -den dolayı), për arsye (nedeniyle, -den dolayı), nga ana (tarafından) gibi edatlarla bağ kurar.

Ergin(2011, s. 228): bir isim tabi olduğu isme genitif halinde bağlanır. Bunun için isim ya genitif eki almadan eksik genitif şeklinde bulunur ya da genitif eki alarak ekli genitif şekline girer: *Istanbul (şehir), taş (parçası), evin (yolu), uykunun (sonu)* v.b. genitif eki ikinci derece bir ektir. Eylem ile bağ kurduğunda gerçek bir hal eki şekline bürünür ve eylem soylu ismin zarfı işlevini yapar: *Sevilindir, senin olsun* vb. Fakat ekin bu işlevi da birinci işlevine dayanmakta, gizli olarak bağlı olduğu bir isim ifade etmekte, o isim zikredilmediği için eyleme bağlanıyor gözükmemektedir: *senin için* v.b. burada, genitif eki mana bakımından değil, sadece şekil bakımından vazife görür. Fakat, aslında burada da mana işlevi ile vazife görmekte ve yine isim edatların aslı olan başka bir isme bağlamakta idi. Zamanla ikinci isim, eki ile birlikte edatlaşınca genitif ekinin yalnız şekil vazifesi, ismi edata bağlamak vazifesi kalmıştır.

ÇADD1: ilgi durumu eki (başta saydığımız) çeşitli işlevlerde sadece isim ile kullanılmaktadır.

Toplam 40 cümle içinde 60 defa -İn ekine rastladık. Çoğu kez almış olduğu anlam rolü *sahiplik* olmuştur. Arnavutça'da Türkçe'deki genitif ekinin anlamı edatların taşıdığı anlama göre yönetilmiş ve öyle çevrilmiştir. Bu da anlam rolünün değişmesine ve iki dil arasında farklı anlam rolü taşımasına neden olmuştur. 32 defa Türkçe -İn eki iki ismi birbirine bağlar. Şöyle ki ilgi durumunda bulunan isim ya da öbek sahiplik rolünü yüklenmiştir.

(14) Şekure'nin mektubunu bütün gece yeniden yeniden okudum.//Gjatë gjithë natës e rilexova letrën e Shekurës.

(15) Boş ev+in boş oda+sında aşağı yukarı sinirli sinirli yürürken şamdana sokuluyor, soluk mum+un titreyen ışığ+ında **sevgilim+in** öfkeli harfler+ini asabi **titre+yişlerini**, bana yalan söylemek için attıkları takaları, sağdan sola kıvrıta kıvrıta **ilerle+yişlerini** seviyorum.// Teksa ecja i nervozuar lart e poshtë në dhomën e zbrazët **të kësaj shtëpie** të boshatisur, herë-herë i afrohesha shandanit për ta parë nën dritën e **qirit** dridhjet e shkronjave zemërake **të së dashurës sime**, kapërdredhjet me të cilat synonin të më mashtronin dhe lëkundjet e tyre sa majtas-djathtas.

Genitif bağının bir isim ve/veya zarf fiil yada sıfat fiil arasında kurulduğu örneklerin sayısı az değil. Zarf fiili ve sıfat fiilleri fiil soylu sıfatlar olduğu için -İn ekinin tam da bu fiillerin anlamından etkilenip etkilenmediği olanağı incelenmiştir. Ancak, incelediğimiz tüm örneklerden ed görüldüğü gibi bu yapılar fiillerin sözcüksel anlamından etkilenmemiş. -İn eki her zaman birinci anlamını yani *iyelik* anlamını taşır. İlgi durumunda bulunan dil biriminin sözdizimsel işlevi ilgi cümlecığının tamlayıcısıdır. (14)(15)

(16) **Eniştemin** beni buraya çocukluğumda soktuğunu... söyledim.// I thash se kur isha i vogël, **Enishte** më kishte sjellë disa herë në këtë atelie...

Genitif bağ *Eniştem+in* ve *sok+tuğunu* (Enishte më kishte sjellë) birimleri arasında kurulmuştur, yani fiil (sokmak=*sjell*) *Enishte* tarafından yapılan bir fiildir. Genitif halinde bulunan ismin rolünün sıfat-fiil veya zarf-fiilin rolüyle aynı olduğunu kabul edersek bu defa, bu ismin durumunu belirtmez ve ilgi durumunda bulunan adı bir çeşit kalıp gibi ele almak zorunda kalacağız. Bu durumda ilgi durumu ekinin anlamını dondurmuş ya da görmezden gelmiş olacağız. Bu biçimbiriminin de bir anlam taşımadığı sadece sözdizimsel bir işlevde bulunduğu ortaya çıkar.

Arnavutça'da bu tür yapılar başka durum ekleriyle ifade edilir, bağlandıkları fiilin anlamına göre kendilerine de anlam katılır. Bu tür cümleler *se* bağlacı ile bağlanan ilgi yan cümlelerinden ibarettir.

Böyle kullanımlar (16) ve (18) örneklerinde de görebileceğimiz, Kılıcı rolünü yüklenen yalın durumunun bir örneğidir.

(17) Odada, aşağı yukarı yürüyor, **kapın+ın, duvar+ın**, gıcırdayan **döşemen+ın** her soruma gacı gacı bir cevap vermeye çalışarak benim gibi **kekele+diğini** hissediyorum.// Teksa vërtitesha lart e poshtë nëpër dhomë e ndieja *se* **kërcitjet e derës, mureve dhe dyshemesë** nën këmbë po përpiqeshin t'i jepnin përgjigje pyetjeve të mia duke belbëzuar edhe ato njëlloj si unë.

Karşılaştığımız ad tamlamaları örnekleri isim ve zarf ya da belirsiz zamir arasında yapılan ilişkilerden ibarettir. Örneğin, **yüzler+ın hepsini** ad tamlamasında *genitif partitif* (kısmi ilgi durumu) anlamını taşır. Başka bir örnekteyer anlamını taşıyan bir zarf ile isim arasında genitif bağın kurulduğu görülür. Bu tür zarflar Arnavutça'da eş anlamı olan edatlar ile çevirilmiştir. Bu edatlar Türkçe ad tamlamasının tamlananının sözlük anlamına bağlı olarak seçilmiştir.

Fiil soylu isimler ile isim arasında yapılan tamlamaların Türkçe'den Arnavutça'ya çevirisi yapıldığında işlevler cümle içinde tamamıyla farklı dil araçlarıyla çevirilmektedir (18).

(18) Padişahımıza nakkaşhanen+ın üstatların+ın, hangi **kitaplar+ın** hangi sayfeleri **üzerinde çalıştığı**, | **kim+ın** hangi tezhibi yap+tığı, **kim+ın** hangi resmi renklendir+diği, | renkbazlar+ın, cetvelkeşler+ın, müzzehibler+ın, ellerinden her iş gelir...usta **nakkaşlar+ın** tek tek hangi işler+ın**üzerinde** oldukları anlatılırdı.// Padishahu, i shoqëruar nga Hashimi, shefi i thesarit, kryepoeti Lokmani dhe kryeminiaturisti, mjeshtër Osmani, mësonte | *se* | **për çfarë faqelibrash** po punonin **mjeshtërit**, ç'lloj zbukurimesh me ar *përdorëshin*, ç'lloj ngjyrash përdorte *secili*, **kush ishin përgatitësit** e bojërave, faqosësit, dekoratorët dhe punimet e fundit të mjeshtërve duartartë në atelie.

Örnek (18) beş adet ad tamlaması görüyoruz. Birincisi isim ve zarf fiil arasında oluşmuştur: nakkaşhanen+ın üstatların+ın **çalıştığı** = **po punonin mjeshtërit**; bu yapının içinde *üzerinde* edatıyla oluşturulan tamlamalar da görülmekte: hangi **kitaplar+ın** hangi sayfeleri **üzerinde** = **për çfarë faqe librash**; işler+ın**üzerinde** = **kush ishin**...punimet e fundit; ve son olarak soru sözcüğü ve zarf arasında bulunan bir tamlama: **kim+ın** hangi resmi renklendir+diği, = **kush ishin përgatitësit** e bojërave.

Ad tamlaması düzeyinde incelendiğinde tamlayan, cümle düzeyinde ise öznenin yanısıra tümleş işlevinde de bulunduğu görülür. Özne işlevindeyken *Kılıcı*, tümleş işlevindeyken ise *Etkilenen* rolünü almaktadır. Özne işlevinde bulunan Türkçe ilgi durumunun Arnavutça yalın durumu ile çevirildiği görülmektedir. Bu da anlam rollerinin (Kılıcı) aynı olmasından kaynaklanmaktadır. Tümleş işlevindeki -In eki ise Arnavutça'da da genitif durumunda bulunan bir adla çevirilmiştir. Her iki dilde de almış oldukları anlam rolleri (Etkilenen) aynı. Ad çekimi ekini alan adların anlam rollerinin fiil ya da edat ile kurulan ilişki sonucu belirlendiği tespit edilebilir.

Buna göre, -In ekinin sözdizimsel düzleminde cümlelerin oluşmasını etkilediği görülmüştür. Ancak, sadece sözdizimsel açıdan değil hem anlam hem de biçimbilimsel açıdan etkisi büyüktür. Bir daha durum eklerinin güçlü sözdizimsel araç olduğu görülmüştür. -In ekinin fiil ile bağ kurmama gerçeği bu eki ikincil ek olarak nitelenmesine yol açıyor. İkincil durum eki olabilir mi? Böyle bir durum eki farklı dilbilgisel kategoriye mi aittir? gibi soruların açılmasına neden oluyor. Bugün, bir yandan Türkçe -In ekinin bir durum eki kriterlerini tamamlayıp tamamlamadığı diğer yandan da Arnavutça'nın özellikle durum eklerindeki sinkretizmden dolayı ad durum eklerinin bir dilbilgisel kategori olarak varoluşu tartışılırken dilbilgisi kitaplarının yeniden yazılması gereğini de uyandırıyor.

c. Yaklaşma durumu (-A)

Yaklaşma durumunun cümle içinde kullanım yerleri şunlardır: Türkçe'de dolaylı tümleş işlevini görürken Arnavutça'da dolaylı nesne denilen işlevde bulunur ve yer, yön gibi anlamları ifade eder. Arnavutça gramerlerinde bu ekin kişsiz ve tek kişili fiillerle bir psikolojik veya fizyolojik durum yaşayan insan ile kullanıldığı (Manushaqes**Dat.** nuk i hahej fare/Manuşaçe'nin**Gen.** hiç yiyesi yoktu),

sahiplik/iyelik anlamını taşıyan kişi yada eşyayı ifade ettiği yazılır. Türkçe gramerlerinde bu +A ekinin *Onu güzellik ülkesine sultan yapsınlar* gibi örneklerdeki kullanımı yakınlık anlamı olarak açıklanmıştır (Karahan, 2010). Bu iki dilde datif halini yüklenen ekler farklı anlam ve işlevlerle da görevlendirilir. Boz (2007) +A/ biçimbiriminin işlevlerini belirlerken +A durum biçimbirimli zorunlu tümleçler kimi tümcelerde içicilik ve mahsusluk bildiren tümleçler yapar ifadesiyle: *Buna kesinlikle imkan yok ...* gibi kullanımlardan bahseder. (Börekçi, 2015, s.355-370)

Ergin (2011): kelime gruplarında ve cümlede eylemin kendisine yaklaştığını, yöneldiğini ifade etmek için isim datif haline sokulur. Eylemin istikametini gösteren ve yaklaşma ifade eden datif hali daima ek ile yapılır. Datifin bu geniş manasıyla yaklaşma ana işlevi beraber kullanıldığı eylemin manasına uygun olarak tabii çeşitli hususi ifadeler içinde görünür. Bu hususi, bu çeşitli kullanım işlevleri yaklaşma, istikamet, yer, zaman, karşılaştırma, sebep, verme, bildirme, kuvvetlendirme, gaye, hedef, leyh aleyh, ilgi v.s. gibi ifadelerdir. Bütün bu ve bunlara katılabilecek daha birçok ifadeleri datifin yaklaşma ve istikamet naa işlevleri etrafında toplanan, kesin olarak sınıflandırmaları mümkün olmayan gramer bakımından tam bir kaide ve ölçü değeri taşımayan, belirli bulunmayan, yanındaki eyleme bağlı çok hususi işlevlerdir. İsmi eylemden mada bazı edatlara da bağlar. Bu eylem soylu olan bu edatlarda da eylemin egemenliği görülür. (Ergin, 2011, s.228)

Ergin'in vermiş olduğu datifin tanımı bu durum ekinin anlamının her yaman fiilin anlamına ve valanslığına bağlı olduğu anlaşılır.

İncelenen örneklerde de görüldüğü üzere -A ekinin anlamı fiilin anlamına bağlı olarak ortaya çıkıyor. Buna göre, bir durum eki her zaman bir anlam taşıy kaidesi doğru ancak, burada bir durum ekinin kelimeye yükleyeceği anlam rollerinin fiile bağlı olarak değişebileceği de eklenmelidir.

(19) Şehname şairi Firdevsi, **Gazne'ye** gelip Şah Mahmut'un sarayının şairlerince...//
..Firdusi poeti i Shahnamesë **erdhinë Gazne** dhe recitoi rreshtin ...

(20) Hayat benimle başlar, her şey **bana** döner, inanın bana.// Jeta fillon me mua dhe **mbarontek unë, mëbesoni**

(21) Kırmızının hissini hiç görmemiş **olana** anlatın üstadım// Mjeshtri im **tregojani** ndjesinë e së kuqes një **njeriu** që s'e ka parë kurrë atë ngjyrë.

(22) Oysa o **görene** gözükür//..ai u **shfaqetatyreqë e shohin**,

(23) Ben renklendikçe sanki **aleme** 'ol' derim ve alem benim kan rengimden olur.// Teksa ngjyrezohem më duket sikur i **thembotës** "Krijohu!" dhe bota lidhet në ngjyrën time

(24) Güzel bir nakşın siyah **beyazın+a** kendi doluluğumu... **yerleştirmek** için öyle hoş bir duygudur ki, kedi kılından fırça beni kağıda yayarken sevinçten gıdıklanırım.// Nuk ka ndjesi më të këndshme se sa t'i **përcjellësh bardhezië** së një pikturë energjinë, fuqinë dhe plotësinë tënde. Kur fırça me qime macesh më përhap mbi fletë, gudulisem nga kënaqësia.

Yukarıdaki örneklerde -A eki inanmak=*besoj*, söylemek=*them*, anlatmak=*tregoj*, göstermek=*shfaq*, türünden fiiller ile bağlanmıştır. Bu tür fiillerin işi dolaysız tümlecin yanında bir dolaylı tümleci de kendine bağlayabilir. Bu isimler her iki dilde yaklaşma durumunda bulunan bir ad ile çevrilmiştir ve kendilerine yüklenmiş olan anlam rolü *hedef*'tir.

Örnek (19)'da -A ekini alan isim "gelmek= *me ardh*" fiiline bağlıdır ve istikamet yada işin oluşacağı yeri ifade etmektedir.

Yaklaşma durumu çoğu zaman yer anlamını ifade eder. İncelediğimiz örneklerde (25), (26), (27), (29) Arnavutça'da yalın durumu ve yükleme/belirtme edatları (*në, mbi, për, te*) ile çevirisi yapılan bazı kullanımlara rastladık:

- (25) Üç okka suyu tencere(y)+e koyup...// Hodhi tri okë ujë **në një tenxhere**
- (26) Avucumuzun içi(n)+e alsaydık doldururdu.// Sikur ta merrnim **në pëlëmbë**, do të na përcëllonte.
- (27) İçimden bütün sayfalar+a, her yer+e, her şey+e sürülmek geçerken, öylece durmak kalbimi kırıyordu.// Megjithëse po vdisja nga dëshira për të kaluar **mbi fletët dhe çdo gjë tjetër**.
- (28) Bakın ban+a, ne kadar güzel şey yaşamak!// Pa shihni sa bukur është të jetosh! **Mëvështirroni** mua sa bukur është të shohësh.
- (29) Efsane büyük üstadlar kendi **usullerine** Allah'a **inanır** gibi inandıkları için....// Mjeshtrrit tanë legjendar vazhdonin të besonin ende **në metodat** e tyre siç besonin **te Zoti**

Örnek (28)'te -A eki Arnavutçada yükleme durumu ekiyle ifade edilmiştir. Bunu da *bakmak*=*shikoj*, *vështro* fiilinin sözcüksel anlamına bağlıyoruz.⁴ Sonuç olarak bu fiil ile ifade edilen iş, bir şeyin başka bir şeye doğru yönelmesi, hareket etmesinden ibaret, dolayısıyla tam da bunu ifade eden bu anlam -A ekiyle işaret edilir. Arnavutça'da ise aynı anlama gelen *shikoj*⁵ fiili *mbi* edatı aracılığıyla anlatıldığı için yükleme durumunun ifade ettiği anlamı taşır.

İncelediğimiz örneklerin bazıları aynı ek ile değil farklı şekillerde çevirilmiştir. Bunu da çevirmenin tercihiine bağlıyoruz. Ör:

- (30) ..ve yalnızca ona inanılır.// Një fund ka vetëm një të kuqe, dhe vetëm ajo është e besueshme.

- (31)soğumaya bıraktı.//.. dhe më la të ftohëm.

(31) Örneğinde de görüldüğü gibi '...soğumaya bıraktı' ifadesinde +A ekli *soğumak* kelimesinin aslında bir *hedef* rolü üstlendiği görülür, dolayısıyla da Arnavutça çevirisinde yine beli bir biçim birimiyle (durum ekiyle) ifade edilmeyen *hedef*, *sebe* anlamı fiille (të ftohem/soğuyayım diye) ifade edilmiştir.

d. Yükleme durumu (Yükleme/Belirtme durumu -İ)

Yükleme durumu nun cümle için kullanım yerleri her iki dilde aynıdır ve büyük çoğunlukla belirtili nesne işlevinde görevlendirilir. Arnavutça gramerlerinde bu ekin zaman ifade ettiği de yazıyor (*Javën e kaluar organizuam një ekskursion /ar. Geçen hafta bir gezi düzenledik*). Aynı zamanda bazı diğer ifadelerde de kullanılır: *heq udhën* (yol almak), *jap fjalën* (söz vermek), *etj*.

GGJSH 1: yükleme durumu Arnavutça'da sadece fiil ile gramer ilişkisi kurar. Edat ile kullanılırken bu ek farklı anlamlar taşıyabilir. *në* (-de), *mbi* (üzerinde), *përmbi* (üstünde), *nëpër* (-den, yoluyla, aracılığıyla v.b.)edatlarıyla yer anlamını ifade eder. *përve mbiedatlarıyla* düşünce veya söylenenin içeriğini ifade eder: *Mendonte për djalën e saj. meve pa*, edatlarıyla bir eşyayı nitelendirmek için kullanılır: *mur me gur, njeri me vullnet, gjellë me kripë*; bir işin gerçekleştirilmesi için kullanılan aracı ifade etmek için kullanılır: *shkruaj me stilograf (stilografla yazıyorum)*⁶; refakatçılık veya şekil, yol, biçim ifade etmek için de kullanılır: *Vjollca me Teutën ishin pranuar në degën e arkitekturës/Vjollca ile Teuta Mimarlık bölümüne kabul edildiler*.

Ergin (2011, s.231): kelime gruplarında ve cümlelerde eylemin doğrudan doğruya tesir ettiği isimler yükleme durumunda bulunurlar. Karşıladığı hareket doğrudan doğruya bir isme tesir eden fiiller

⁴TDK: bakmak= bakışı bir şey üzerine çevirmek

⁵FSH: 1. *Hedh sytë mbi dikë a mbi diçka për ta parë, drejtoj vështrimin mbi të*

⁶Araç ve eşlik anlamı Türkçede eksiz halde bulunan ve *ile* edatıyla ilişki kuran isimler aracılığıyla ifade edilir.

geçişli fiillerdir. Şu halde akuzatif hali ismi kendisine tesir eden geçişli bir eyleme bağlayan haldir. Bu hali bazen eksiz, bazen ekli olur.⁷

Lewis(2000, s.35) sıfır morfem ya da yalın hal olarak bildiğimiz yalın durumunu açıklarken bu durumu mutlak (*absolute*) durumu olarak tanımlar. Yani ismin bu eksiz hali yalın durumunu ve vokatifin yanında belirsiz yükleme durumunu de ifade eder (36). *Nominatif* teriminin yalın hal olarak adlandırılan bütünü ifade etmek için yetersiz bir terim olduğunu burada vurgulamak gerekir.

Karşılaştırmış olduğumuz örneklerde yükleme durumunda bulunan kelime veya kelime grubu çoğu zaman cümlelerin nesnesi işlevinde bulunur. Hemen hemen tüm örneklerde geçişli olan fiilin sözcüksel anlamına bağlı olarak yükleme durumu ekinin anlam rolü ya *etkilenen* ya da *neutral* (Sezer'in tanımına göre, eylemden anlamsal olarak/fiziken etkilenmeyen sadece sözdizimsel açıdan etkilenen nesne cümlelerin nesnesi sayılır.). Örnek (31) ve (32)'te yükleme durumunda bulunan isimlerin anlam rolü *etkilenmeyen/neutral'dir*. (33) ve (34) örneklerinde yükleme durumunda bulunan isimlerin semantik rolü *etkilenen'dir*.

(32) Her hafta bir kere böyle ağlasam ekmeğim+i *kazanmak* için aşağılanmalarımı unutturum// Sikur të qaja një herë në javë kështu, do ta harroja më lehtë vrapin rrugicë më rrugicë për të fituar **bukën e gojës**.

(33) Şekure sen+i çok *seviyor*// Shekurja **tëdo** shumë

(34) Sonra saçların+i *okşadım* güzel Şekure'min// Pastaj i *përkdhela* lehtas **flokët** Shekurës sime bukuroshe.

(35) Sonra başını kaldırdı // Pastaj ngriti kokën..

(36) Birden öyle uzak ve yabancı hissettim ki kendimi ona.// Për një çast vetja m'u duk aq e huaj dhe larg saj

(37) ..bir küçük parça attım ağzıma.// Dhe hop hodha në gojë një copëz të vogël

(38) Haberi hemen yetiştir bana// Pastaj më lajmëro menjëherë

(39) Bunu bildiğim için onu yaklaştırmadım kendime// Për këtë s'po e lë të më afrohet.

Örnek (36)'de *kendim+izamiri hissettim* fiili ile yönetilir. TDK sözlüğünde bu fiil şöyle tanımlanır: "4. *hissetmek, duymak bir şeyden etkilenmek*", bu yüzden deneyimleyici/experiencer rolünü alır. Arnavutça'da *m'u duk vetja...* ifadesiyle çevirildi ve bu ifade de deneyimleyen rolünü alan bir nesne olarak isim fiilden etkilenmiş ve bir değişime uğramış oluyor.

Örnek (38) gibi cümlelerde yüklem ettirgen çatılı bir fiildir. Bu eki alan geçişsiz ya da geçişli belirsiz fiil (yetiştir) doğrudan geçişli fiil oluyor (*yetiştir*), bu fiil ettirgen bir fiil olmuş oluyor (Polisi, 2002, s.266). Sözdizimsel açıdan baktığımızda bu fiil ister istemez yükleme durumunda bir tümleç ile bağlanır (*haber+i*). Anlam açısından yükleme durumunda bulunan bir isim geçişli fiil ile ifade edilen işin etkileneni olur, yani anlam rolü etkilenen olur. TDK sözlüğünde bu fiilin anlamı şöyle tanımlanır: "3. *Bir şeyi zamanında doğru yere göndermek* (bir hareket içeren bu kavramın bu örnekteki nesnesi de '*haberi*' olmuştur)." Arnavutça'da bu fiil "*më lajmëro*" (bana haber ver) ifadesiyle çevirilmesi uygun görülmüştür, fiil geçişli bir fiildir ve yükleme durumunda bulunan *më* (bana) zamiriyle ilişki kurmuştur.

Ettirgen çatılı fiil ettirgen bir fiil olduğunda, bu fiil cümlelerin öznesi tarafından yapılan bir fiili ifade etmez ama öznenin etkisi altında kalarak gerçekleşir. Faktitif ve kauzatif arasındaki fark burada yatar (Polisi, 2002, s.226) Örnek (39)'de yükleme durumundaki isim böyle bir fiil (*yaklaş+tır+madim*)

⁷Eski Türkçede, akuzatif hali eksiz bir haldi, örneğin: gözüm açtım. (gözüm+ü açtım). Belirsiz akuzatif (sıfır morfem) eski dilden kalma bir iz olabilir.

ile bağ kurmaktadır. Arnavutça'da: *s'po e lë të më afrohet* şeklinde çevirilmiştir. Yaklaşma durumu "*lë*" fiili tarafından yüklenirken Türkçe'de bu ettirgen çatı ekiyle (-tir) ifade edilmiştir.

Olumsuz şeklinde bulunan bir fiilin kendine bağlamış olduğu bir ögenin anlam rolünü yüklerken unutmamamız gereken şey bu dil biriminin etkilenmediğidir, dolayısıyla ne *deneyimleyen* ne de *etkilenen* rolünü alamaz ve *nötir/etkilenmeyen* olarak adlandırılır. Ancak, bu rol sadece durum eki alan bir birimin değişimine sebep olmayan olumlu şekiller için tanımlanır. Fiillerin olumsuz-olumlu şekillerinin durum ekinin yüklenmesinde bir etkisi yoktur fakat anlam rolünün yüklenmesine tesir edebilir. Bu yüzden, bazen aynı kavramlar olarak ele alınan konu rolleri ve anam rollerinin birbirinden ayrılması çok önemlidir. Fiillerin şekli ölçü olarak alınmalıdır.

(40) Hırpaladıkları **oğlan+ın sarı saçlı, küçük, ürkek kızkardeşin+i** de *gördüm* yanlarında ve nedense kendim+i onunla bir tuttum.// Pranë tyre **e dallova edhe motrën e vogël flokëverdhë dhe zemërpulë të djalit** që po e keqtrajtonin dhe s'e di pse m'u duk vetja njëllor si ajo.

Bir olayda yer alan her dil biriminin rolüne anlam rolü denir. Örnek (40)'de sözdizimsel açıdan bakıldığında yükleme durumunda bulunan bir ad tamlaması ile karşı karşıyayız, tamlama "gördüm=pash" fiili ile bir gramer ilişkisi kurmuş durumda. Buradaki geçişli fiil Arnavutça'da "dallova=fark ettim" eşanlamlısıyla çevrilmiştir. Yükleme durumu ekinin anlam rolünün *neutral/etkilenmeyen* olduğunu söyleyebiliriz, çünkü yükleme durumunda bulunan isim fiil ile karışmış ancak fiilin sonucunda bir değişiklik yaşamıyor.

(41) Kalbiye hanım, kötü gününde evinin kapısını çalan herkesin,// Zonja Kalbiye dyshonte se qëllimi i të gjithë vizitorëve që i trokisnin në portë në këto ditë zije...

Türkçe isim fiilleri ile oluşan yapıların çevirisi yapıldığında cümle içinde bir dizim değişikliği görülse de durum ekinin değişmesine neden olmadığı tespit edilmiştir. İsim fiiller nesnelerin hareket vasıflarını karşılıyor olsa bile fiilin asıl anlamından ve dolayısıyla işlevinden çok fazla uzaklaşmaz. Örnek (41)'de Arnavutça'da "që" zamiri ile karşılanan (-An) eki: *evinin kapısını çalan = që i trokisnin në portë*, kendisine bağladığı ismin anlam rolünü belirttiği görülür. *kapısını+i* ismi yükleme durumunda çünkü geçişli olan *çalmak* fiili ile gramer ilişkisi kurmuş ve kapı kelimesini nesnesi olarak kendine bağlamıştır. Arnavutça'da da aynı anlama gelen 'trokit' fiili bir nesnenin üzerinde gerçekleşebilen bir hareketi ifade ettiği için "në" yer edatını ister. Bu edat da Erginin eksiz yükleme durumu diye adlandırdığı Yükleme durumu edatıdır.

e. Bulunma durumu (-dA)

Ergin (2011): Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendi içinde cereyan ettiğini ifade etmek için isim lokatif halinde bulunur. Fiilin cereyan ettiği yeri gösteren, böylece bir bulunma ifade eden lokatif haline girmek için de isimler daima ek alırlar. Bu ek ise lokatif ekidir. Lokatifin bu geniş manasiyle bulunma ana işlevi ile beraber kullanıldığı fiilin manasına uygun olarak tabii çeşitli hususi ifadeler içinde görünür. Bu hususi, çeşitli işlevler şu gibi ifadeler etrafında toplanır: bulunma, yer, zaman, iş, devamlılık, müddet, tarz, şekil, durum, karşılaştırma v.s. Bu hususi işlevler kesin olarak sınırlandırılmaları mümkün değil ve gramer bakımından tam bir kaide ve ölçü değeri taşımaz. İsmi sadece fiile bağlar. (Ergin, 2011, s.233)

Arnavutça'da morfolojik lokatif hali yoktur. Gördüğümüz örneklerde bu durum ekinin ana işlevi olan yeri ifade etmektir. Arnavutça'da yer işlevi yukarıda da zikrettiğimiz gibi yalın, yaklaşma ve belirtme durumlarıyla ifade edilir. Bu durum ekleri genelde yer anlamını taşıyan edatlar ile ilişki kurarlar.

Kitabın 'Benim Adım Kara' adlı bölümünde tespit ettiğimiz bulunma durumunun kullanıldığı 40 örneğin hemen hemen hepsinde yer işlevi ifade edilmiştir. Bu örnekler Arnavutça'ya yükleme

durumu edatları denilen: *në (-de)*, *nëpër(-lerde)* gibi edatlarla ifade edilmiştir. *-de* bulunma durumu eki eşya ve yer bildiren kelimelere eklenmiştir. (43).

(42) Avludan çıkarken **yer+de**, **çamurun için+de** bir akçe *buldum*.// Kur po dilja nga oborri, *gjeta* një mondeshtë përdhe **në pellgun** me baltë.

(43) Padişahımızın koğuşların+da, odaların+da, bölüklerin+de bir suç işlendiği zaman// Të gjithë e dinë se kur kryhet nodnjë krim **në ambientet, dhomat dhe pavionet e Padishahut**.

(44) ..**cenaze sırasın+da**, **camı avlusun+da** hissettiğim gibi, **mahalleli arasın+da** da yayılmıştı. // E ndjeva këtë **në oborrin e xhamisë, gjatë varrimit** dhe isha i sigurt se...

(45) **Cebim+de+ki** akçeden beni öldürmeyeceklerini yeniden anlıyordum// monedha **që mbaja në xhep** më kujtoi se nuk do të më vrisninn.

(46) İstanbul'un sonsuz **sokakların+da** kıvrıla kıvrıla yürürken.. // Ecën **nëpër rrugicat** e spërdredhura të Stambollit..

(47) **Şu iki gün için+de** başıma konan talih kuşu... // Nëse nuk ju jafton se zogu i fatit më ndaloj mbi krye *dy ditë më parë*....

(48) **Bir an+da** gençliğimin rüyasıyla evlenmiş... evin beyi olmuşum // **Papritur** e pa kujtuar isha martuar me ëndrrën e rinisë sime dhe pasi kisha shpëtuar....

(45) ve (51)'de de görüldüğü gibi lokatif eki 'ki' edatıyla da birlikte kullanılabilir. Bu örneklerde, aslında doğrudan fiil ile bağ kurmasına rağmen ekin kendisi ana işlevini yani 'bulunma' ifadesini ima eder. Arnavutça cümlesinde (45) bu fiil doğrudan fiil ile bağ kurarak ifade edilmiştir: (*që mbaja në xhep, isha brenda një ëndrre*).

Zaman işlevini ifade eden bazı dil birimleri *-da* ekini alabilir. Böyle durumlarda (44), (47), (48) Arnavutça'daki karşılığı zaman zarfları ile tamamlanıyor.

Bu ekin anlam rolü kendisine bağladığı fiil tarafından yönetilmiş gibi durmuyor. Aldığı her ismin sözcüksel anlamının ifade edeceği işlevinin üzerinde etkisi vardır. *-da* ekini alan kelimenin sözlük anlamı edat ile ifade edildiğinde Arnavutça'da aynı anlamı ifade eden bir edatla çevrilir. (49) ve (50) örneklerde "arasında= midis, në mes, mes (ablatif eki)" zarfının kullanımı gösterilmiştir, buradaki edatlar farklı ek durum ekini alıyor:

(49) Ama dışarda, soğukta, sokaklarda atlar... ve insanlar arasın+da olmaktan memnundum. // .., por ndihesha i lumtur që tani ndodhesha jashtë në rrugë, **mestë ftohtit, midis kuajve, qenve pemëve dhe kalimtarëve**.

(50) .. bir atın ayakları arasında, çamurda yalanan bir kedi dönüp...// ..një macë që po pastronte baltën, e fshehur midis këmbëve të një kali ngjyngështenjë..

(51) .. **birrüya+da+ki** gibi ağzımdan hiç ses çıkmadı. // ..por nuk arttija të flisja. Më dukej sikur **ishabrenda një ëndrre**.

Bu durum ekinin anlamı yer anlamını taşıyan sözcük birimleri ile de ifade edilir: (51), *rüya+da = brenda një ëndrre* (+ yaklaşma durumu eki).

Bu Janda'nın da tespitini doğrular: "Durum ekinin anlamı aslında yapı içinde sözcüğün sözlük anlamından farklı değildir."

f. Uzaklaşma/Ayrılma/Çıkma durumu (-Den)

Uzaklaşma durumunun cümle içinde kullanım yerleri: her iki dilde bir ismin tamlayanı (tür anlamını) işlevini ifade eder. Arnavutça'daki bazı tamlamalar Türkçe'de eksiz durum ile ifade edilir.

(tatil evi= shtëpi pushimi). Hareket ifade eden fiiller ile kullanıldığında bu ek Arnavutça'da farklı edatlarla ifade edildiği için durum eki de değişir.

Ergin (2011): kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını ifade etmek için isim ablatif halinde bulunur. Ablatif hal için isim daima ek alır. ablatif hali umumiyetle uzaklaşma ifade eden bir ektir. Bulunduğu yerde fiil yerine isim ve edat da bulunsa umumiyetle uzaklaşma ifade eder. -dAn, -A ve -dA ile birlikte zaman ve mekan içinde işin yer ve istikametini bildirir; bunu bulunma, yaklaşma, uzaklaşma ifade etmek suretiyle yaparlar. Fiilin manasına uygun olarak tabii çeşitli hususi ifadeler içinde görünür: *uzaklaşma, çıkma, yer, ayrımla, menşe, cins, terkip, bağlama, mahrumiyet, yokluk, vasıta, zaman, sebep, tarz, ölçü, değer, kıymet, karşılaştırma, aitlik* v.s. Bazan yaklaşmayı da ifade edebilir: *çocuk+tan sor, kolun+dan tuttu (uzaklaşma için yaklaşma)*. Genelde ismi fiile bağlayan bir ektir. Bağladığı iki isim arasında ise altif eki adeta yanından bir fiil düşmüş hissini verir: *günler+den bir gün*. Ismi edata bağladığı zaman edat anlamını alır: *suçun+dan dolayı* (për shkak), *yaz+dan sonra* (pas verës). Bazen edat düştüğünde ablatif ekini alan isim zarf işlevini ifade eder: *açlıktan (dolayı) öldüm*.(Ergin, 2011, s.235)

GGJSH1: Arnavutça'da hem fiil hem de fiil soylu sıfatlar hem de isimler ile kullanılır. Fiil soylu ablatif durumu içinde farklı anlamlar taşır: *sebepe, neden, araç, zaman vb.*, isminden de almış olduğu *uzaklaşma* veya *menşe* işlevleri diğerlerin arasında sadece bazılarıdır: *maleve ra dëborë (dağlara kar yağdı), shkonte rrugës (yol boyunca yürüyordu); verës këtu bën vapë (yazın burada sıcaklar başlıyor) vb.* Fiil soylu ablatif en çok edatlarla kullanılır: *ndaj të gdhiri (şafak vakti), ndaj nate (geceleyin), buzë ledhit (duvar kenarında), afër shtëpisë (evin yakınlığında), prapa maleve (dağların arkasında), pranë shkollave (okullar nezdinde, okulların yanında) vb.* Isim ablatifi genelde edatsız kullanılırken ifade ettiği anlamlar genitif durumuna benzer. Bu ek sadece ismin belirsiz halini tanır ve sadece belirsiz bir ismin tamlayanı olarak kullanılır. Aksi halde ablatif ekinin yerine tamlamalarda genitif eki belirir: *dru lisi (meşe ağacı), këngë dasme (düşün şarkısı) veya druri i lisit (meşenin ağacı), këngët e dasmës (düşününün şarkıları) vb.*

İsmi tamlayanı olarak kullanılan edatsız ablatif bir eşyanın niteliğini ifade eder. Bu tür işlevlerde *prej* (-den) edatıyla da bağlanabilir, özellikle çeşit/tür anlamını ifade ettiği zaman: *raki thane-raki prej thane* (karaniya rakısı).

Ergin'in de gramerinde vermiş olduğu açıklamalarda gördüğümüz gibi bu eklerin ana işlevi etrafında dönen hususi anlamların çeşitliliği fiilin anlamına bağlıdır. -dAn rastladığımız toplam 40 örneğin çoğunda uzaklaşma durumunu ifade etmek için kullanılmıştır. Bu açıdan, fiiller kendi türünde *hareket/uzaklaşma* ifade eden fiiller olarak ayrı bir sınıf oluşturur, bu durumda ekin anlam rolü *kaynak/başlangıç noktası* olur. (52) ve (53). Örnek (53)'te *Flemenk'ten gelen*, bir isim ve isim fiilden oluşan bu kelime grubunda ismin durumu fiil (gelmek) tarafından belirlenir. *Gelmek* gibi belirsiz geçişli/geçişsiz fiiller genelde iki dolaylı tümleç ifade eder böylece biri kaynak diğeri hedef olmak üzere iki anlam rolünü görevlendirirler.

(54), (55) ve (67) örneklerinde -dAn eki neden anlamını ifade eder. Aslında bu ekin fiilin gerçekleşmesinin kaynaklandığı soyut bir kaynağı ifade ettiği söylenebilir. Bu durumlarda, Ergin'in (2011) de tespit ettiği gibi ablatifler yanlarındaki edatların (dolayı, ötürü vb) zamanla düşmesi yüzünden bazan zarf durumunda bulunurlar. Bu yüzden, -dAn ekinin bir fiil tarafından görevlendirildiği söylenemez. -dAn eki düşmüş olan edat tarafından görevlendirilmiştir. Tıpkı örnek (59)'de olduğu gibi (*dil dëktuk+ten sonra*), durum eki kelimeye 'sonra' edatı yüzünden zaman anlam rolünü yükler. Dolayısıyla, bu ekin taşıdığı anlam Arnavutça'ya: *pasi nuk arriti* kelimesiyle çevirildi.

Örnek (56)'de ise -dAn eki 'hakkında' edatının anlamı yerine kullanıldı. Bu edat genelde genitif durumunda (onun hakkında) veya yalın durumunda (okul hakkında) bir zamiri kendine bağlar. Durum eki edat yerine kullanılmıştır denebilir. *ölüm+den* ismi *söz ettim* fiili tarafından belirlenen anlam rolünü mü almıştır? Arnavutça metne göz atacak "*meqenëse përmenda fjalën vdekje*" cümlesinin çevirisinde, "*fjalën vdekje*" (ölüm kelimesini) kelime grubunun yükleme durumunda olduğunu ve cümlelerin nesnesi işlevini yaptığını görürüz. Cümlelerin derin yapısına baktığımızda her iki dilde de tema/konu anlam rolünü aldığını görürüz.

(52) Göz açıp kapayınca kadar oda+**dançiktum** // Dola **nga** dhoma sa hap e mbyll sytë

(53) Portekiz ve Felemenk'ten gelen gemilerden çıkma portre resimlerine herkesten önce o ilgi duyup etkilenmiş...// Ishte i pari që shfaqë interes dhe u ndikua nga pikturat portrete që sillnin anijet nga portugezët dhe flamengët

(54) Geceleri bunları düşünmek+ten (*dolayı*) uyuyamıyorum // Kur i mendoj të gjitha këto, nuk më zë gjumi natën

(55) ..kutsal bildiği şeylere saldırdığın+dan (*dolayı*) kuşkulamak.. // Shqetësimi se dikush po sulmon gjërat që ti i pranon si të shenjtë,

(56) Şimdi ölüm+**den** *söz ettim* diye // meqenëse përmenda **fjalën vdekje**...

(57) ..evhamlarımı doğru+dan söyleyivermek+ten birden *utanıp* // nuk ka përkthim në përputhshmëri me fjalinë

(58) .. diğerlerin+den ayıramadığı yüzlerce kitap olduğu için..// Pasi nuk arriti të veçonte **brenda librave** të panumërt fletët që kishte punuar me duart e tij

(59) Ben onca dil döktük+ten sonra..beni sakinleştireceğini sanıyordum // **Pasi** i volla të gjitha, mendova se më në fund Enishte Efendi do ta nxirrte dhe do të ma vinte përpara syve atë pikturë, duke më ndihmuar të shqetësohem

(60) Ben *korkuyordum* kendim+den // Unë *kisha frikënga vetja*

(61) Resimlere bakmaktan içten hoşlanmayı öğrendikleri için itibarları da olur, ölümlerinden sonra..bakacakları kitapları da. // Meqenëse tashmë janë mësuar t'admirojnë pikturat, ata e stojnë respektin duke shtuar librat me dëshirën që fama e fituar të zgjasë edhe pas vdekjes.

Hoşlanmak, korkuyordum, nefret etmek, bıkmak gibi fiiller edilgen anlam taşıyor, yani gerçekleşen iş konuşmacının halini değiştirecek kadar üzerinde tesiri vardır. "*bakmaktan hoşlanıyorlar*" ifadesinde hal değişimi bakmak fiilinden etkilenerek gerçekleşiyor. Cümlelerin öznesi aynı zamanda cümlelerin nesnesi oluyor. Bu tür fiillerden biri kendine -dAn ekini almış bir ismi bağladığında o isim *kaynak/başlangıç noktası* rolünü üstlenir. Bu kaynak dediğimiz anlam rolü somut, canlı, cansız, belli bir yer/nokta olabildiği gibi bir fiilimsi ile ifade edilen başka bir fiil de olabilir. Adlaştırılmış bir fiil ile bağlandığında -dAn eki, sözdizimsel rolü yanında *kaynak* anlam rolünü de aldığı görülür. (60), (61).

(62) Şamdanın mumunu mangaldan yakınca..yüzünde bir gurur görmek hiç hoşuma gitmedi // Kur e ndezëm qiririn te mangalli...

İlk bakışta "*mangaldan yakınca*" ifadesi *enstrümental/araç* durumunun varlığını ima eder, çünkü mum mangalın ateşiyle yakılmıştır. Yine de kaynak anlam rolüne daha yakın olduğunu düşünüyoruz, çünkü mangalın ateşi mumun yakılmış olduğu ateşin kaynağını temsil eder. Cümlelerin Arnavutçasında bu daha açık bir şekilde görülür. Burada 'te mangali' yer edatı ile bağ kurulmuştur. İşin kaynağı olarak yer.

g. Araç durmu (-IA)

Türkçe'de enstrümental/araç durumu -le ekiyle ifade edilir. Eski Türkçe'de bu isim hali -n ekiyle ifade edilirdi. Ancak zamanın geçmesiyle bu ek işlevliğini kaybedip yerini *ile (me)* edatı gelmiş.

Bu durumun ana işlevi *araç* ifade etmektir. Bunun yanında eşlik etmeyi de ifade eder. Arnavutça'da 'me' bağlacının karşılığı verir. Türkçede varlık-yokluk bilgisi, kalıplaşarak yapımlık bir konu durumuna gelirken, çekim olarak görevini araç çekimine yüklemiştir: Yarın okula defter ile (defterli deftersiz) geliniz. (Karaağaç, 2012, s.344).

Bu iki ayrı işlev başlangıçta canlı ve cansız varlık ölçüsüne göre ayırt edilebilir. Ancak, bir cansız varlık bile eş işlevini yapabilir. Bu ek bir tamalama yada gerundium/particip yada fiilimsi bağladığında bu ölçü geçersiz olur. Bu durumlarda ek, bir şekil, yol, şart ifade eder: "bunu söylemek+le yanlış yaptın = gabove që ke thënë këtë".

(63) **nakkashane ile evim arasındaki** solgun hayatımı yaşarken hiç farketmemişim bunu. // ...prej saj tek kaloja ditët monotonisht **mes shtëpisë dhe ateliesë**.

(64) ..ve sonra utanç+la çok korkuyorum // .. dhe më pas më zë turpi dhe frika

(65) ..asık suratlı, karanlık ihtiyarların **evhamları+la** Osmanlı'nın askerinden uzak olsun diye ..payitahtını.. *Kazvin'e taşıdı* //..**dheme tekat e një plaku** turivarur e prishaqejf me pretekstin se donte të ishte sa më largë ushtarëve Osmanlinjë, **u shpërngul nga Tebrizi në Kazvin**.

(66) ..levhadaki yazıyı altın rika ile yazdırıp.. aferini aldı. // farklı çeviri

(67) ..madem Erzurumlu Husret, Erzurumlu Nusret ile karışıyor.. // Meqë i ngatërrojñë Husretin nga Erzurumi me Nusretin nga Erzurumi..

(68) Yeni usüller+le resmetmek öyle bir hüner gerektirir // Të pikturosh sipas metodave të reja të kërkon shumë mund.

(69) Daha da yaşlanınca bir gün cin çarpması+la buhrana kapılıp, şaraba, oğlancılığa ve nakşetmeye tövbeler tövbesi dedi... // kur u plak ca, një ditë prej ditësh e humbi fare dhe, si i goditur nga xhindet, bëri be pas besh kundër verës, qejfit dhe artit.

'ile' dil birimi bağlaç işlevini aldığı vakit, birbirine bağladığı iki isim sıfır morfem yani yalın haldedir. Bu durumda şöyle de denebilir: yalın halde bulunan bir dil birimi ile edatıyla bağlandığında *araç* veya *eş* anlam rolünü alabilir. (63)

Örnek (64)'te *utançla korkuyorum*, ifadesinde bir ismin fiili araç ekiyle bağladığını görüyoruz. Cümleye fiil durum ekinin anlamını yönetir gözüyle bakarsak bu ismin araç anlam rolünü yüklemiş olduğu kabul etmiş oluruz (*frikësohem me turp*). Fakat, *utanç* kelimesi bir somut eşya olmadığı için ve bir duygu ifade eden bir kelime olduğu için fiilin gerçekleşme şeklini gösteren bir belirteç gibi belirir. (*frikësohem duke u turpëruar*.) Yine de bu edatın ana işlevi (bağlaç) unutulmaz ise şöyle de anlaşılabilir: korkuyorum ve utanıyorum (*frikësohem dhe turpërohem*). Ismin fiil soylu olması gerçeğini göz önünde bulundurursak (*utanç=turp*) ikinci fiilin adlaştırılması olanağını görürüz (*utanç ve korku = turp dhe frikë*), bu durumda birinci kişi tarafından hissedilen iki duygu elde ediyoruz. Çevirmen de tercihini bu yönden yana kullanmıştır: *më zë turpi dhe frika*.

Araç ekinin anlam kapsamı belki de anlaşılması /belirtilmesi en zor olan bir kapsamdır. Bu durum ekinin anlam rollerinin ayrışması çok inceliklidir. Örnek (65)'da *ile=me* kelimesi, Türkçe metinde eşlik anlamını ifade ederken, bir ismi diğer bir isme bağlar: *ihtiyarların evhamları+la Osmanlı'nın askerinden uzak olsun diye = që të jetë sa më largë nga tekat e pleqëve turivarur e prishaqejvë dhe ushtaret Osmanlinjë u shpërngul...* Arnavutçada *me(ile)* bağlacının yerine *dhe* (ve) bağlacı kullanılmıştır. Yani daha çok araç olarak görülmüş, bu da cümleyi Türkçedeki anlamından uzaklaştırıyor.

..asık suratlı, karanlık ihtiyarların **evhamları+la** Osmanlı'nın askerinden uzak olsun diye ..payitahtını.. *Kazvin'e taşıdı* //..**dheme tekat e një plaku** turivarur e prishaqejf me pretekstin se donte të ishte sa më largë ushtarëve Osmanlinjë, **u shpërngul nga Tebrizi në Kazvin**.

Örnek (69)'de bu ekin anlam rollerinin incelikli ayırımını gösterir. Türkçe metinde *eşlik, araç, biçim* anlamı yüklenirken sözdizimsel açıdan bir zarf işlevini yaptığı görülür (*cinlerin çarpmasıyla = me goditjen e xhindeve... duke u goditur nga xhinet*). Arnavutça'da *biçim* anlamının *si (gibi)* edatının kullanımından yansıtıldığını görüyoruz (*si i goditur nga xhinet = cinler tarafından çarpılmış gibi*). Bu edatın aslında benzerlik ifade etmesi (*sikur, gjoja se = gibi, güya*) çeviriyi metnin aslından uzaklaştırdığı gibi gözükabilir. Ancak *benzerlik* ve *eşlik* kavramlarının yakınlığı burada güzel bir şekilde ifade edilmiştir.

Araç ekinin ana işlevi Arnavutçaya 'me' bağlacıyla çevirildiğinde bu dilde *araç* işlevinin yükleme durumunda bulunan isimlerce ifade edildiğini vurgulamak gerekir. Bu da Arnavutça'da yalın durumunun yanısıra belirtme durumu da araç/eşlik anlam rolünü alabilir demektir (66).

h. Eşitlik durumu (-cA)

Eşitlik durumu söz öbeklerinde ve cümlede fiilin nasıl ve ne şekilde olduğunu veya yapıldığını, fiilin oluş veya yapılaş tarzını ifade etmek için ad eşitlik çekimine girer. Karaağaç, eşitlik durumunun hem eşitlik ekleri hem de eşitlik edatlarıyla yapıldığını belirtmektedir. Eşitlik eklerine benzerlik ekleri de denir, yaygın işlerleri gibilik ve benzerlik ifade etmektedir. Örneğin: insanca, çocukça, sakince, kabaca, binlerce v.b. Arnavutçadaki karşılıkları *si (gibi), sikur, sa (kadar), me (-IA)* gibi edatlarla ifade edilir.

Metinde incelediğimiz örneklerde birçok farklı çeviriye daha rastladık. – cA eki alan adları tahmin edildiği gibi **me** (ile) edatıyla (70) (71) çevirilirken bazı yerlerde de hiç çevirilmediği görülmüştür. Bu durum, özellikle de zaman ifade eden kelimelerde ortaya çıkmaktadır (72) (73). Bazen de ad yerine belirteç ve sıfat ile çevirildiği görülmüştür. (74) (75)

(70) ...benden **düşmanca** konuştuklarını o zaman hissettim // po diskutonin **me** një ndjenje armiqësie për mua

(71) ondan **küstahça** söz edişi // pafytyrsia **me** të cilën fliste për të

(72) **Günlerce** silip bozup, aynaya baka baka // e kisha fshirë e ribërë duke u pare e stërparë në pasqyrë

(73) Bütün **ömürlerince** şahsi bir uslubum olsun diye Frenkleri taklit edecekler // vetëm e vetëm që të arrijnë një stil të vetin, ata do të imitojnë

(74) **Sersemce** attığı iki tuhaf adımdan // .. hodhi dy tri hapa **kuturu**

(75) Eniştenin **acemice** de olsa yaptığı yeni istif usulü // megjithëse **pa përvojë** ishin vendosur asisoj nga Enishtja

Eşitlik durumu diğer ad durum eklerinden farkı Arnavutça çevirideki yansımalarından da görülebilir. Arnavutçada **me** (ile) edatıyla çeviriliyor olması aslında Türkçedeki eşitlik durumunun araç durumu ile ifade edildiğini gösterir. Anlam rollerinin ayrışmasının ne kadar ince iş olduğunu burada görebiliyoruz. Türkçede –cA ekini alan adlar *tarz* ve *zaman* anlam rollerini alırken Arnavutça karşılıkları ya *araç* rolünü alır ya da ad değil de sıfat ya da belirteç ile çevirilir.

2.3. Sonuç ve öneriler:

Türkçe ve Arnavutça Ad durum Sistemlerinin Anlambilim Açısından Karşılaştırmalı İncelemesi 'Benim Adım Kırmızı' örneği üzerinde yapıldı. Her durum eki farklı roman bölümlerinden örnekler alınarak incelendi. Nicelik araştırma yöntemi sayesinde Türkçe ad durum eklerinin Arnavutça karşılıklarının çeşitliliği ve kullanım sıklığı tespit edildi.

Bir durum ekinin birkaç sözdizimsel işlevi olabilir, bir sözdizimsel işlev birkaç anlam rolünü gösterebilir. Bir durum ekinin sadece bir tek anlam rolünü göstermesi imkansızdır. Dolayısıyla kaynak dildeki bir durum ekinin ifade ettiği anlamlar hedef dilindeki karşılıkları farklı durum ekleriyle ifade

edildiği gibi farklı anlam rolü alması da mümkün, ancak bu tür örneklerin oranı çok düşük (%1). Çeviri metinde yalın ile ilgi durumlarında bulunan adların işlev çeşitliliği daha yüksek olduğu için anlam rollerinin de çeşitliliği artmıştır. Örneğin, 43 örnekte yalın durumunda bulunan bir adın %25 anlam rolü değişikliği yaşamıştır.

Ad durum eklerini alan adların durum ekiyle çevirilmesi oranı edat ile oranla daha yüksektir.

Edat ve fiiller adların alacağı durum ekini kesinlikle yönetir.

Türkçe ad durum eklerinin işlevlerinin Arnavutça çevirisinde aldığı anlam rolüne göre değişime uğradığı tespit edilmiştir.

Aynı zamanda, cümlelerin farklı öğeleri farklı anlam rolünü alabildiği görülmüştür. Örneğin: Özneye özgü Kılıcı rolü. Etkilenen rolünü alanların arasında yine hem özne, hem tümleç veya nesne olabilir. Araç gibi anlam rolleri tümleçlerde olduğu gibi öznede de görülebilir. Bazı durum eklerinin alışılmamış sözdizimsel işlevleri ile görevlendirildiğini görmek cümlelerin etrafında düzenlenen odak noktanın fiilin asıl manası olduğunu göstermiştir (genitif ekini taşıyan özneler).

Dolayısıyla, fiillerin içerdikleri mana açısından sınıflandırılması durum eklerinin kendine bağladığı anlam rolleri konusunda daha fazla bilgi edinmeye yardımcı olacağı kanısına vardık. Böyle bir çalışma Arnavutça fiil bütüncesine dayanarak bir anlam rolü modelinin oluşturulması gerekir.

Durum ekleri bir ismi bir isme veya edata bağladığı durumlarda bu durum eklerinin anlam rolleri edatların anlamına göre değişiklik gösterir. Bu her iki dilde aynıdır. Edatların aslında durum eklerinden işlev açısından bir farkı olmadığı ve adı fiile bağlama işlevinde görevlendirildiği görülmüştür. Edat öbeklerinde cümlelerin yüklemi durum ekini taşıyan isim ya da kelime grubu ile doğrudan doğruya gramer ilişkisi kurmaz. Durum eki bu durumda tamlamanın sadece ikinci ögesi ile ilişki kurar. İlişki fiilin anlamı ve edatın anlamı arasında kurulur. Fiillerin yanısıra edatlar da durum eklerinin anlam rolünü etkileyen dil varlıklarıdır. Birçok dilbilimciye göre (yapısalcılar) edatların da durum göstergesi işlevi olduğu göz önünde alınırsa bir edat öbeğinde bulunan ismin bağımsız varlık olarak bir anlamı var, ad tamlamasının bir parçası olarak ise başka bir anlamı vardır. Çünkü bağımsız bir öbek olarak anlam rolü edatın anlamına göre belirtilirken tamlama bir bütün olarak fiilin anlamı tarafından yönetilir. İncelenen bütüncede genitif eki, genelde iyelik/aitlik anlamını ifade eder ve anlamı fiilin anlamına bağlı değildir. Bu durum eki sadece isim ve isim soylu fiiller ile ilişki kurar. Durum eklerinin bölünmesi ve dağılması konuşma dilinde de incelenebilir. Uygun bir anket metoduyla Türkçe ve Arnavutça konuşanlara bir durum ekinin hangi anlamı ifade ettiği sorusuna alınacak cevaplar ilgi çekecek sonuçlar verebilir.

KAYNAKÇA

- Akcan İ.(2010):, *Konu Rolleritürkçe Eylem Veritabanı Temelinde Bir Anlambilimsel Konu Roller Model Önerisi*, Ankara Üniversitesi, basılmamış doktora tezi.
- Blake, Barry J. (1994). *Case*. Cambridge [England]: Cambridge University Press. pp. 67–71. ISBN 0-521-44114-5.
- Börekçi, M., (2015). “Söz Dizim Kuramları Bağlamında Türkçe Söz Dizimi / Turkish Syntax In Point Of Syntax Theories”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/16 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8986>, p. 355-370.
- Dik S.C. and Hageveld K., (1989a), *Theory of functional grammar* (15.1.2. Case Marking), Dordrecht: Foris.

- Dowty D., (1991), *Thematic protoroles and argument selection*, *Language*, Vol. 67, No. 3. pp. 547-619.
- Ergin M. (2012), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak, İstanbul.
- Fillmore, C. J. (1968). The case for case. In: E. Bach & R. T. Harms (eds.), *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1-88.
- Grupi i autoreve (2002), *Gramatika e gjuhës shqipe, Morfologjia*, Vëllimi I, Tiranë.
- Grupi i autoreve (2002), *Gramatika e gjuhës shqipe, Sintaksa*, Vëllimi II, Tiranë.
- H.G.Widowson (2000), *Linguistics*, Oxford Uni. Press.
- Halliday M.A.K., (2014), *Halliday's Introduction to Functional Grammar*, London and NY:Routledge.
- Hoop H., Malchukov A., *Case marking strategies*, alindëti yer:
https://www.eva.mpg.de/lingua/conference/10CompetingMotivations/pdf/DeHoop_Malchukov_2008_LI_proofs.pdf
- Janda L. (1993), *Geography of case semantics, The Czech Dative and Russian Instrumental*, Berlin – New York, Mouton de Gruyter.
- Karaagaç G. (2012), *Türkçenin Dilbilgisi*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Lewis G. L. (2nd ed.2000), *Turkish Grammar*, Oxford – New York, Oxford University Press.
- Pamuk O, çev. Drita Çetaku-Turdiu (2007), *Unë jam e Kuqja*, Tiranë.
- Pamuk O., (2006), *Benim Adım Kırmızı*, İstanbul.
- Topalli K. (2009), *Sistemi raser i emrave të shqipes*, Tiranë: Plejad
- Pesetsky D., Torrego E. (2012), Case Chapter to appear in C.Boeckx(ed.), *The Oxford Handbook of Linguistic Minimalism*, DOI:10.1093/oxfordhb/9780199549368.001.0001
- Polisi M. (2002), *Gramatika e Gjuhës Turke*, Prishtinë, Logos.
- Radford A., (1981), *Case in Transformational Syntax*, NY, Oxford University Press.
- Redli J., *Sistem Padeža sa kvalifikativnim značenjem u kopulativnom predikatu u romanu Ostrvo Meše Selimovića*, alindëti yer:
https://www.academia.edu/2361925/Sistem_pade%C5%BEa_sa_kvalifikativnim_zna%C4%8Denjem_u_kopulativnom_predikatu_u_romanu_Ostrvo_Me%C5%A1e_Selimovi%C4%87a.
- Sadiku G. (2013), “*Shkakësia si kategori logjike dhe gjuhësore në shqip dhe gjermanisht*”, UT, alindëti yer: <http://www.doktoratura.unitir.edu.al/wp-content/uploads/2014/11/Doktoratura-Gentian-Sadiku-Fakulteti-i-Gjuheve-te-Huaja-Departamenti-i-Gjuhes-Gjermane.pdf>
- Stipčević, B. & T. Samardžić (2003). Terminologija sintakse padeža Mihaila Stevanovića. Naučni sastanak slavista u Vukove dane 32/3. Terminološka standardizacija lingvističkog opusa savremenog srpskog jezika. Beograd: Filološki fakultet, 139- 156.
- Ungerer F, Schmid H.J.(2006), *An Introduction to Cognitive Linguistics*, Routledge.
- http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5620bfdde92c99.86224504
<http://www.fjalorshqip.com/>